

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

**Дніпропетровського
університету**

Науковий журнал

2016

№ 2

РЕДАКЦІЙНА РАДА

чл.-кор. НАН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. **М. В. Поляков** (*голова редакційної ради*); ст. наук. співроб., проф. В. І. Карплюк (заст. голови); д-р фіз.-мат. наук, проф. О. О. Кочубей; д-р хім. наук, проф. В. Ф. Варгалюк; чл.-кор. НАПН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. О. Г. Гоман; д-р філол. наук, проф. В. Д. Демченко; д-р техн. наук, проф. А. П. Дзюба; д-р пед. наук, проф. Л. І. Зеленська; чл.-кор. НАН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. В. П. Моторний; чл.-кор. НАПН України, д-р психол. наук, проф. Е. Л. Носенко; д-р біол. наук, проф. О. Є. Пахомов; д-р іст. наук, проф. С. І. Світленко; акад. Академії наук ВО України, д-р іст. наук, проф. С. В. Савчук; акад. Академії наук ВО України, д-р фіз.-мат. наук, проф. В. В. Скалозуб; д-р філол. наук, проф. Т. С. Пристайко; чл.-кор. НАН України, д-р біол. наук, проф. А. П. Травлєєв; д-р техн. наук, проф. Ю. Д. Шептун; д-р філос. наук, проф. О. С. Токовенко; д-р екон. наук, проф. Н. І. Дучинська; д-р філол. наук, проф. І. С. Попова; Вятр Єжи Йозеф ректор Європейської школи та управління, професор (Польща); д-р фіз.-мат. наук, проф. Ю. Мельников (США)

**Серія: ФІЛОСОФІЯ
СОЦІОЛОГІЯ
ПОЛІТОЛОГІЯ**

Дніпропетровський
національний
університет
імені Олеся Гончара

**Вісник Дніпропетровського
університету.**

Серія

Філософія

Соціологія

Політологія

Свідоцтво про державну
реєстрацію (перереєстрацію)
друкованого засобу масової
інформації

Серія КВ № 21265 – 11065Р
від 27 лютого 2015 року

ISSN 2312 2714

Друкується за рішенням Вченої
ради Дніпропетровського
національного університету
імені Олеся Гончара
(Протокол протокол № 06 від
14.12.15 р.)

Періодичність: 6 разів на рік

Редакційна колегія не завжди
поділяє думки авторів і не несе
відповідальність за фактичні по-
милки, яких вони припустилися

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
Пр. Гагаріна, 72, к. 716
м. Дніпропетровськ
49050
м.т. 066-574-87-17
e-mail: visnukDNU@i.ua

Редактор:

Токовенко О. С. - д-р філос. наук, проф.,
акад. Української академії політичних наук

Відповідальний секретар:

Вершина В. А. - к-т філос. наук., доц.

Редакційна колегія:

Вятр Єжи	д-р хабілітований, проф. (Польща)
Гугнін О. М.	д. філос.н., проф. (Польща)
Рамішвілі В. М.	д.філос.н., проф. (Грузія)
Шин Я.	д-р політології, проф. (США)
Кривошеїн В. В.	д.політ.н., доц.
Третяк О. А.	д.політ.н., доц.
Гнатенко П. І.	д.філос.н., проф.
Городяненко В. Г.	д.і.н., проф.
Іваненко В. В.	д.і.н., проф.
Пронякін В. І.	д.філос.н., проф.
Окорочков В. Б.	д.філос.н., проф.
Наумкіна С. П.	д.пол.н., проф. (м. Одеса)
Хижняк Л. М.	д.соціол.н., проф. (м. Харків)
Горбатенко В. П.	д. пол.н., проф. (м. Київ)
Лисиця Н. М.	д.соціол.н., проф. (м. Харків)
Катаєв С. Л.	д.соціол.н., проф. (м. Київ)
Лобанова А. С.	д.соціол.н., проф. (м. Кривий Ріг)
Сергєєв В. С.	д.політ.н., доц.
Шевцов С. В.	д.філос.н., проф.
Осєстрова О. О.	д.філос.н., проф.
Тупиця О. Л.	д.пол.н., проф.
Павлова Т. С.	д.філос.н., проф.
Аляєв Г. Є.	д.філос.н., проф. (м. Полтава)
Кулик О. В.	д.філос.н., доц.

ПОЛІТОЛОГІЯ

Вісник Дніпропетровського університету. Серія Філософія, Соціологія,
Політологія : збірник наукових праць. – 2016. – № 2 (30). – 64 с.

© Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара, 2016
© Автори статей

**Visnyk of Dnipropetrovsk
university.**
Series
Philosophy
Sociology
Political sciences

Certificate of state registration
(re-registration) of a print media
Series KV № 21265 - 11065R
dated February 27, 2015.

ISSN 2312 2714

Published by the decision of
Academic council of the Oles
Honchar Dnipropetrovsk national
university
(Protocol № 06 dated 14.12.15).

Frequency: 6 times a year

The editorial staff doesn't always
share the opinion of the authors
and is not responsible for the actual
mistakes they make.

EDITORIAL OFFICE
ADDRESS:
Gagarina st., 72, cab. 716
Dnepropetrovsk
49050
m.t. 066-574-87-17
e-mail: visnukDNU@i.ua

Editor:

Tokovenko O. S. - Dr., Full Prof., academician
of Ukrainian Academy of Political Sciences

Secretary:

Vershina V. A. – PhD in philosophical sciences,
Assoc. Prof.

Editorial Board:

Jerzy Wiatr	Full Prof., Dr. hab. (Poland)
Gugin O. M.	Full Prof., Dr. (Poland)
Ramishvili V. M.	Full Prof., Dr. (Georgia)
Youngtae Shin	Full Prof., Dr. (USA)
Kryvoshein V. V.	Full Prof., Dr.
Tretiak O. A.	Assoc. Prof., Dr.
Gnatenko P. I.	Full Prof., Dr.
Gorodianenko V. G.	Full Prof., Dr.
Ivanenko V. V.	Full Prof., Dr.
Proniakin V. I.	Full Prof., Dr.
Okorokov V. B.	Full Prof., Dr.
Naumkina S. P.	Full Prof., Dr. (Odesa)
Hyzhniak L. M.	Full Prof., Dr. (Kharkiv)
Gorbatenko V. P.	Full Prof., Dr. (Kyiv)
Lycytsia N. M.	Full Prof., Dr. (Kharkiv)
Katayev S. L.	Full Prof., Dr. (Kyiv)
Lobanova A. S.	Full Prof., Dr. (Kryvyi Rih)
Sergeyev V. S.	Assoc. Prof., Dr.
Osetrova O. O.	Full Prof., Dr.
Tupitsa O. L.	Full Prof., Dr.
Pavlova T. S.	Full Prof., Dr.
Alyayev H.	Full Prof., Dr. (Poltava)
Kulyk O. V.	Assoc. Prof., Dr.

POLITICAL SCIENCES

Visnyk of Dnipropetrovsk university. Series Philosophy, Sociology, Political
sciences: Collected Works. – 2016. – № 2 (30). – 64 p.

© Oles Honchar Dnipropetrovsk National
University, 2016
© Authors

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 327.7:0.61.1 (ЄС)

Стахурський І. В.,

магістр політології,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

(Київ, Україна),

E-mail: stakhursky.ivan@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОЯСНЕННЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОГО КРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

***Анотація.** Розглядається декілька теорій міжнародних відносин та європейської інтеграції для вивчення питання, чому держави ЄС обирають саме Спільну безпекову та оборонну політику як інституційну платформу для проведення військових операцій з кризового менеджменту*

***Ключові слова:** Спільна безпекова та оборонна політика (СБОП), Європейський Союз (ЄС), кризовий менеджмент*

Інституціоналізація Спільної безпекової та оборонної політики (СБОП) Європейського Союзу (ЄС) кинула виклик постулатам теорій міжнародних відносин та європейської інтеграції. У науковій літературі не існує єдиного погляду на теоретичне обґрунтування виникнення та розвитку СБОП. Вибір чіткої теоретичної позиції часто означає відкидання аспектів інших, що призводить до штучної адаптації дослідження до вибраної теорії. Тому для вивчення питання, чому держави ЄС обирають саме СБОП (яка існує поруч з НАТО, ООН, ОБСЄ) як інституційну платформу для проведення військових операцій з кризового менеджменту, важливо розглянути та поєднати положення декількох теорій міжнародних відносин та європейської інтеграції – структурного реалізму, неолібералізму, конструктивізму, інституціоналізму, неофункціоналізму. Оскільки будь-яка одинична теорія зосереджується на аналізі лише окремих, часто не пов'язаних між собою аспектів СБОП ЄС з нахилом до надмірного узагальнення та заперечення альтернатив.

Військовий кризовий менеджмент ЄС зародився наприкінці ХХ століття – у той час, коли багато хто вірив у занепад значення військової сили у міжнародних відносинах. Питання європейської безпеки історично координувалося в межах структур НАТО, тому рішення про створення СБОП ЄС породжувало численні дискусії стосовно доцільності такого кроку та можливих наслідків для трансатлантичної дружби та світової системи безпеки в цілому. Серед причин, що підштовхнули Європу до розширення своїх повноважень у сфері безпеки та оборони, дослідники називають структурні зміни системи міжнародних відносин після закінчення Холодної війни, неспроможність ЄС врегулювати конфлікт в Югославії, необхідність реформувати НАТО як інституцію після розпаду СРСР, суперечності між європейцями та американцями в трансатлантичних відносинах. Хоча

рішення про утворення СБОП було ухвалено на Кьолнському саміті в червні 1999 року, уже на початку 2003-го ЄС успішно проводить перші миротворчі операції. За 17 років функціонування СБОП, профайл ЄС налічує понад тридцять місій, 11 з яких – військового характеру. Незважаючи на тривале функціонування СБОП, у наукових колах продовжують точитися дискусії щодо вибору теоретичного підходу для пояснення розвитку військового кризового менеджменту ЄС.

Представники **структурного реалізму** (Р. Арт, С. Джонс, М. Заборовскі, П. Інго, Дж. Кастільйо, Б. Поузен, Р. Хантер) вважають, що мета створення СБОП – зменшити стратегічну залежність Європи від США. Дослідники цього теоретичного підходу виходять з припущення, що утворення СБОП – це наслідок системних змін міжнародних відносин, спричинених завершенням Холодної війни та формуванням однополярного світу з необмеженою владою США в анархічному середовищі. СБОП являє собою вираження національних преференцій держав ЄС, чия відносно невелика сила на міжнародній арені штовхає їх до утворення СБОП - конкурента НАТО – для того, щоб балансувати вплив США та збільшити власну вагу у трансатлантичних відносинах.

Набуття військових інструментів ЄС для кризового менеджменту представники течії структурного реалізму пояснюють також зростанням суперечностей та розбіжностями в інтересах між Вашингтоном та Брюсселем, які досягнули кульмінації під час інтервенції американських військ до Іраку 2003 року, спричинивши кризу солідарності в НАТО. Під час Холодної війни трансатлантичний зв'язок був міцним, адже ніщо так не зближує як боротьба проти спільного ворога – Радянського Союзу. Раніше, Європі доводилось адаптовувати власну позицію у відповідність до стратегічних інтересів Вашингтона і надавати йому підтримку з будь-якого питання. Після підписання Маастрихтського договору 1992 року, зростала політична єдність серед держав ЄС та усвідомлення спільних інтересів та цілей. Як наслідок, відбувалася поступова емансипація Європи від США у зовнішньополітичних питаннях. Не маючи необхідних важелів впливу на прийняття рішень у межах НАТО, європейці створили власну інституційну структуру – СБОП – для того, щоб бути почутими на міжнародній арені та вирішувати питання безпеки без дозволу США.

Проблема використання теорії структурного реалізму при поясненні виникнення та розвитку військового кризового менеджменту СБОП полягає в тому, що складно на практиці знайти емпіричні факти підтвердження її припущень, зокрема, що ЄС створив СБОП з метою зменшити вплив НАТО та конкурувати зі США. По-перше, жодна з проведених ЄС військових операцій не суперечила стратегічним інтересам та цілям США. Навпаки, можна говорити про те, що миротворча діяльність ЄС становить колективне благо для обох сторін Атлантики, а сама СБОП доповнює НАТО у безпековій архітектурі Заходу: операції ЄС з кризового менеджменту зменшують навантаженість Північноатлантичного альянсу, дозволяючи Європі самостійно розв'язувати безпекові кризи у тих ситуаціях, коли Вашингтон не зацікавлений в активних політичних та військових діях. Для

підтвердження цього пипущення варто зазначити, що більшість військових операцій ЄС відбувалися в Африці – континенті, що не несе стратегічної важливості для США.

По-друге, операції військового кризового менеджменту СБОП проводились у тісній співпраці з НАТО. Наприклад, для імплементації мандату миротворчих місій на Балканах («Конкордія» (2003) у Республіці Македонії та «Атлея» (2004) у Боснії та Герцеговині) ЄС використовував планувальний механізм «Берлін Плюс», що забезпечує доступ СБОП до операційних ресурсів НАТО. Крім того, ці місії ЄС відбувалися після уже проведених операцій НАТО в регіоні, і чимало військових просто змінювали бейджики стосовно організації, яку представляють.

По-третє, особливість кризового менеджменту ЄС засвідчує наявність «розподілу праці» між НАТО та СБОП: на Північноатлантичний альянс покладено завдання територіальної оборони, а також вирішувати конфлікти з високим ступенем ризику, що передбачають використання військових засобів; натомість ніша СБОП у миротворчій діяльності – це невеликі за тривалістю, територією дії та залученими ресурсами операції, що відбуваються здебільшого у відносно безпечному середовищі. Однак на протигагу НАТО, кризовий менеджмент ЄС не завершується після припинення активної фази бойових дій та підписання мирного договору. Завдання ЄС полягає у підтриманні стабільного безпекового середовища та створенні умов для забезпечення відбудови країни та унеможливлення повторення кризової ситуації. «Соціальна робота» ЄС у кризовому менеджменті спрямована на реалізацію програм реформування провощоронного сектору, політичних та судових систем, освітньої галузі, відбудову інфраструктури та досягнення економічної стабільності. Таким чином, на практиці замість конкуренції між двома безпековими організаціями – СБОП і НАТО, простежується співробітництво, вони доповнюють та зміцнюють один одного. Тим не менш, всупереч постулатам структурних реалістів, НАТО залишається основою колективної оборони європейських держав, що закріплено у нормативних договорах ЄС.

Представники **конструктивістського підходу** (С. Андерсон, А. Біава, М. Геріап, Б. Гігеріх, К. Меер, Ф. Меранд, Б. Тонра) розглядають СБОП як засіб зміцнення європейської політичної ідентичності та інструмент для пропагування колективних ліберальних цінностей. Конструктивісти звертають увагу на важливість таких понять як «норми», «ідентичність», «стратегічна культура» для аналізу політичних явищ та процесів, їх цікавить насамперед як спільні європейські норми впливають на поведінку національних держав. Дослідники цього напрямку оперують на певному рівні абстракції, тому їхні висновки щодо причин формування та розвитку військового кризового менеджменту ЄС не несуть аналітичного характеру. Їхні наукові пошуки зосереджуються на питанні, чи говорять держави ЄС на спільній мові безпеці, тобто чи вдалося ЄС як об'єднанню сформуванню власну стратегічну культуру, що ґрунтується на спільних нормах та цінностях, які визначають зовнішньополітичні преференції Спільноти на міжнародній арені. Конструктивісти вивчають як відбувається конвергенція

національних стратегічних культур в загальноєвропейську: в яких питаннях досягнуто консенсусу, а в яких несумісності між національними стратегічними культурами перешкоджають ЄС діяти як єдине ціле та проводити злагоджену політику у сфері безпеки та оборони [2].

Відповідно до постулатів конструктивізму, формування СБОП та проведення миротворчих операцій ЄС стало можливим завдяки зближенню національних стратегічних культур. Держави ЄС досягнули консенсусу стосовно спільних цінностей та інтересів, які переслідуватимуться у політиці кризового менеджменту Європейської Спільноти. До основних норм, які визначають поведінку ЄС у сфері безпеки та оборони, науковці відносять схильність до мультилатералізму, відкидання військових засобів у розв'язанні конфліктних ситуацій, прерогатива гуманітарних миротворчих місій, правова легітимність, що відповідає сформованій ідентичності ЄС як «цивільної сили» у міжнародних відносинах.

Конструктивісти поділяють думку, що військові операції СБОП – це інструмент для зміцнення європейської інтеграції. Проте у місіях ЄС беруть участь далеко не всі країни об'єднання, і внесок учасників також суттєво відрізняється. Дослідники відзначають, що військовим операціям ЄС часто не вистачає узгодженості дій. Крім того, наразі у СБОП простежуються процеси, зворотні до поглиблення інтеграції. Останні роки засвідчили відродження традиційних міждержавних домовленостей у сфері безпеки та оборони, відбувається так звана «ренаціоналізація СБОП». Як наслідок, СБОП залишається найслабшою ланкою європейського інтеграційного процесу, а ЄС продовжує займати нішову позицію у міжнародному кризовому менеджменті. Наявний стан речей у СБОП конструктивісти пояснюють тим, що процес конвергенції національних стратегічних культур у загальноєвропейську проходить повільно. Серед причин називають різне ставлення держав ЄС щодо використання військових засобів у миротворчих операціях ЄС, відмінні національні інтереси, відчуття безпекових загроз та методів боротьби з ними, відсутність єдності серед країн ЄС стосовно призначення СБОП у кризовому менеджменті.

Теорії **неофункціоналізму** та **інституціоналізму** надають досить загальні пояснення, чому держави ЄС обирають СБОП як інституційну структуру для операцій військового кризового менеджменту. Так, дослідники-неофункціоналісти (А. Німан, П. Шміттер), послуговуючись постулатами Е. Хааса, вважають, що СБОП – це результат так званого «*spill-over effect*», тобто коли успішна інтеграція в одній галузі, у випадку ЄС – у сфері економіки, спровокувала ланцюгову реакцію і в інших сферах, зближуючи кооперацію між країнами. Формування СБОП показало, що Європейський Союз – це не тільки спільний ринок, а отже, переваги від інтеграції можна досягнути і в сфері безпеки та оборони. Важливу роль науковці цього напрямку відводять недержавним акторам (інституціям ЄС) та групам інтересів. Слід зазначити, що неофункціоналізм критикують за недостатнє врахування факторів як міжнародного, так і внутрішньодержавного середовища, які впливають на процес європейської інтеграції. Крім того, наразі помітно, що еволюційні процеси в СБОП припинилися: розвиток галузі

відбувається винятково на папері в ухвалених деклараціях, а у військових операціях ЄС все менше простежується стратегічна складова та охочість держав інвестувати ресурси у миротворчу діяльність Спільноти.

Інституціоналізм провідну роль у процесі європейської інтеграції відводить інституціям. Представники цього наукового підходу (Х. Дійкстра, Х. Оянен) послуговуються постулатами теорії раціонального вибору, відповідно до якої держави створюють інституції для вирішення проблем кооперації. Інституції ЄС беруть безпосередню участь у розробці мандату миротворчих місій, однак не потрібно переоцінювати їхній реальний вплив. СБОП характеризується значними дефектами інституційної структури (наприклад, відсутність власних структур для планування та проведення операцій чи «інституційні війни» за повноваження між Радою та Комісією). Роль європейських наднаціональних інституцій у сфері СБОП залишається обмеженою, адже рішення приймаються одногосно урядами національних держав, а не їхніми представниками в європейських інституціях.

Особливу увагу для пояснення виникнення та розвитку військового кризового менеджменту ЄС заслуговують праці дослідників-неолібералістів (М. Дойль, А. Моравчик, Б. Поль, П. Робінсон). **Неолібералізм** виходить з припущення, що внутрішня політика країн-членів ЄС впливає на формування зовнішньополітичних преференцій ЄС як об'єднання [3, с. 317]. Уряди демократичних країн, переслідуючи ціль бути переобраними на наступні терміни, реагують на запити суспільства й відповідно до них формуються пріоритети зовнішньої політики держави. Таким чином, ЄС проводить військові операції тоді, коли це співпадає з очікуваннями населення країн-членів ЄС. З однієї сторони, уряди держав ЄС отримують політичну вигоду від проведення миротворчих місій СБОП, показуючи у такий спосіб, що вони спроможні вирішувати проблеми міжнародного характеру та впливати на перебіг подій у відповідності до національних інтересів та цінностей країни. З іншої сторони, легітимність політиків уряду буде під загрозою, якщо вони відмовляться розв'язувати безпекові кризи або проявлять себе як некомпетентні лідери під час їхнього вирішення. У цьому контексті дослідники пишуть про так званий «ефект CNN», коли тиск медіа та громадськості впливає на рішення національних урядів. Наприклад, інституціоналізацію СБОП пов'язують з критикою урядів держав ЄС щодо їхньої неспроможності розв'язати безпекову кризу в Югославії. Розглядаючи миротворчі місії СБОП, складно говорити про наявність/відсутність підтримки населення держав ЄС щодо їхнього проведення. Відповідно до дослідження німецького соціологічного фонду Маршала, проведеного у 2014 році, підтримка СБОП досягнула 74%, що становить один з найвищих показників за всю історію існування галузі [4]. Європейці підтримують ідею світового лідерства Європи, участь ЄС у розв'язанні безпекових криз, однак водночас виступають проти збільшення видатків на сферу безпеки та оборони [4]. Отже, особливість кризового менеджменту ЄС – відносно безпечне середовище, обмежений мандат місії у питаннях тривалості, фінансування та залучених військових ресурсів, відповідає очікуванням

та інтересам європейської громадськості. Цим також пояснюється, чому ЄС віддає перевагу цивільним місіям над військовими, адже останні потребують значно більше матеріальних витрат і пов'язані з ризиком людських втрат. Крім того, держави ЄС погоджуються брати участь в операціях СБОП з тієї причини, що вони дозволяють отримати внутрішні вигоди - реалізувати національні інтереси за допомогою наднаціональних засобів. Дослідники вказують на зв'язок між операціями СБОП в Африці («Артемід» (2003) у ДР Конго, «ЄВРОФОР Чад/ЦАР» (2008), «ЄСТМ Малі» (2013), «ЄВРОФОР ЦАР» (2014)) та французькими національними інтересами в регіоні колишніх колоніальних володінь.

Підсумовуючи, не існує єдиної теорії, здатної пояснити особливості виникнення та розвитку військового кризового менеджменту ЄС. Серед причин слід назвати наступні. Перше, розвиток СБОП відбувається шляхом інкрементальної еволюції галузі через компроміси, досягнуті між різними інституціями ЄС та країнами-членами об'єднання. ЄС, як і його творіння – СБОП, – є унікальним, молодим, амбіційним проектом, який все ще перебуває на стадії формування і пошуку свого місця у світовій політиці. Саме цим пояснюються складнощі у дослідженні СБОП. Друге, «мілітаризація» ЄС вважається аномалією для більшості теоретичних підходів, постулати яких формувалися у період, коли ЄС вважався актором, наділеним ідентичністю «цивільної сили», що відкидає застосування військових засобів у міжнародних відносинах, а отже, розвиток інтеграційних процесів ЄС у сфері безпеки та оборони також не розглядався як ймовірний [1, с. 42]. Третє, для пояснення особливостей миротворчої діяльності ЄС доцільно покладатися на теоретичні положення декількох теорій, оскільки вони не є взаємовиключеними, а навпаки, як СБОП і НАТО, доповнюють один одного.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бучик В. С. Спільна безпекова політика Європейського Союзу в теоріях європейської інтеграції / В. С. Бучик // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2011. – Вип. 2 (9). – С. 33–42.
2. Meyer C. The Quest for a European Strategic Culture: Changing Norms on Security and Defence in the European Union / C. Meyer. – New York: Palgrave Macmillan, 2006. – 232 p.
3. Pohl B. The Logic Underpinning EU Crisis Management Operations / B. Pohl // European Security. – 2013. – Vol. 22 (3). – P. 307-325.
4. The German Marshall Fund. Transatlantic Trends. Key Findings 2014. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://trends.gmfus.org/files/2012/09/Trends_2014_complete.pdf (дата звернення 20.08.2015) – Назва з екрана.

Стахурский И. В., магистр політології, Національний університет «Киево-Могилянська академія» (Київ, Україна), E-mail: stakhurskyivan@ukr.net

Теоретические подходы к объяснению возникновения и развития военного кризисного менеджмента Европейского Союза.

Аннотация. Рассматривается несколько теорий международных отношений и европейской интеграции для изучения вопроса, почему государства ЕС выбирают именно Совместную политику безопасности и оборонную политику как институциональную платформу для проведения военных операций с кризисного менеджмента

Ключевые слова: Совместная политика и оборонная политика (СБОП), Европейского союза (ЕС), кризисный менеджмент

Stahurskiy I., master Student, National University of «Kyiv-Mohyla Academy» (Kiev, Ukraine), E-mail: stakhursky.ivan@ukr.net

Theoretical approaches to the explanation of the origin and development of military crisis management of the European Union.

Abstract. Examines several theories of international relations and European integration to explore the question of why EU member States choose Joint security policy and defence policy as an institutional platform for conducting the military operations of crisis management

Key words: Joint policy and defense policy (SBOP), European Union (EU) crisis management

УДК 930.85.008

Кузеванов В. М.,
старший научный сотрудник,
Приднепровская государственная академия
строительства и архитектуры
(Днепр, Украина), Email: politolog2@bk.ru

ТЕОРИЯ ПОСТАКАДЕМИЗМА В СТРАТЕГИИ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ УКРАИНСКОГО ПОЛИТИКУМА (2017 – 2037 ГГ.)

Аннотация. С 2003 года в украинских политических науках, в политической истории и в политологии отмечается глубокий вакуум эмпирических и теоретико-методологических исследований, анализирующих основные характеристики и маркеры трансформации украинского политикума, в том числе отмечается отсутствие исследований по изучению глубоких исторических и геополитических корней украинских политических кризисов 2004–2007 годов, 2013–2014 годов, военного конфликта на Востоке Украине в 2014–2016 годах. Отсутствие таких исследований не позволяет определить основной вектор нынешней и будущей трансформации украинского политикума на базе триединого поливариантного подхода «прошлое-настоящее-будущее». В связи с этим были проведены эмпирические исследования по изучению основных характеристик и маркеров трансформации украинского политикума, которые послужили основой для авторской теории постакадемизма и авторской методики по прогнозированию украинского политикума в 2017–2037 гг.

Ключевые слова: вакуум прогностических исследований, украинский политикум, авторская методология постакадемизма, полититический прогноз на 2017–2037 гг.

Постановка проблемы в общем виде. Первые попытки стратегического прогнозирования украинского политикума на основе классических западных методологических парадигм показали их несостоятельность и неадекватность к украинским реалиям, к определению вектора нынешней и будущей трансформации украинского политикума, включая вектор трансформации политической системы и демократической трансформации украинского общества. Так, украинские политологи В. Белопольный и

С. Руденко отмечают несостоятельность и неприменимость применения в Украине характеристик третьей волны демократизации С. Хантингтона, трёх определённых «эпох» немецкого конфликтолога Р. Дарендорфа для достижения демократии «першого світу» [1, с. 10–12].

Отсутствие адекватных (для украинских политических реалий) методологических парадигм исключает возможность не только научного определения основных характеристик трансформации существующей украинской политической системы, но и исключает выявление приоритетности и однозначности основных политологических маркеров при выборе главного вектора прогностического развития украинского политикума на ближайшие десятилетия. Например, доктор социологических наук В. Шедяков не смог однозначно определиться с главным вектором прогностического развития украинского политикума и государства: превращение Украины во второразрядную псевдозападную страну – или возрождение на основе собственных ценностно-смысловых комплексов духовного стержня своего культурно-цивилизационного мира, главенствования передовых технологий постсовременности [2, с. 251].

Таким образом, актуальной научной задачей является проведение эмпирических исследований и разработка теоретико-методологического политологического обоснования не только для объективного и адекватного анализа нынешней трансформации украинского политикума, но и для научного прогнозирования главного вектора прогностического развития украинского политикума на ближайшие десятилетия.

Анализ последних исследований и публикаций. Необходимость адекватных методологических парадигм для объективного политологического прогноза будущего украинского политикума вызвана необходимостью учёта и взаимосвязи неумолимой логики геополитических и геоэкономических процессов, обостряемых также и агрессивными качествами новых лидеров мирового процесса: «При Трампе мир наверняка станет ещё более опасным и менее предсказуемым. Это легко понять, ведь смена хозяев Овального кабинета не отменяет ни борьбы за ресурсы, ни противоречий в международной торговле, ни существующих конфликтов, ни опасности обрушения мировой финансовой системы, ни катастрофического бремени долгов» [3]. И в связи с этим встаёт проблема разработки эффективной геостратегической доктрины для Украины, которая должна стать базой для разработки технологий реализации национальных и региональных приоритетов государства [4, с. 150]. Единственной научной попыткой прогностического взгляда на будущий украинский политикум, во взаимосвязи цивилизационного основания украинской национальной идентичности с возможным вхождением Украины в Западную Европу, является монография Ю. Павленко, где на огромном архивном и библиографическом основании (более 2000 библиографических источников) осуществляется исторический анализ предыдущей и прогноз будущей истории Украины [5, с. 650]. В том числе при исследовании цивилизационной структуры постсоветского пространства он отметил, что Россия, Украина и Беларусь в силу глубинных цивилизационных и

экономических отличий в принципе не способны интегрироваться в мир Запада [5, с. 650]. Потому что «Цивилизационная природа этих стран глубоко подорвана и деформирована выпавшими на их долю трагическими экспериментами XX в.» [5, с. 650]. В основе научной концепции лежит разработанная автором методология взаимодополнения принципов стадийности, поливариантности и цивилизационной дискретности видения истории, сопряжённая с персоналистическим пониманием роли личности в социокультурном процессе.

Этот единственный научно обоснованный прогноз будущего украинского политикума служит исходной методологической гипотезой нашего прогностического исследования, которая должна быть подтверждена или опровергнута в ходе нашего исследования.

В соответствии с вышеизложенным необходимо отметить, что после 2002 г. в украинских политических науках и в политологии отмечается глубокий вакуум эмпирических и теоретико-методологических исследований, анализирующих основные характеристики и маркеры трансформации современного украинского политикума, в том числе отмечается отсутствие исследований по изучению глубоких исторических корней и геополитических маркеров украинских политических кризисов 2004–2007 гг., 2013–2014 гг. и военного конфликта на Востоке Украины в 2014–2016 гг. И отсутствие таких исследований ограничивает методологическую и гносеологическую базу прогностических исследований в рамках методологического циклического подхода «прошлое-настоящее-будущее».

Формулировка целей статьи. Целью исследования является проведение эмпирических исследований и разработка теоретико-методологического обоснования и методики прогностического исследования будущего украинского политикума, позволяющих наиболее адекватно прогнозировать основной вектор трансформации политической системы и демократической трансформации украинского общества во взаимосвязи с геостратегическим вектором геополитики и геоэкономики в 2017–2037 гг. Ввиду новизны введения в научный оборот в политических науках и в политологии тематики и основных понятий стратегического прогнозирования украинского политикума для последователей этой тематики, а также для научной экспертизы полученных результатов прогностических исследований наиболее важным, чем полученные результаты (например, главный вектор политпрогноза), должен быть научный аппарат исследования, в том числе опорная методологическая парадигма, методика и инструментарий исследования.

Изложение основного материала исследования. Основным объектом и основным понятием нашего прогностического исследования является основной вектор развития будущего украинского политикума (2017–2037 гг.), включающий в себя вектор трансформации политической системы и демократической трансформации украинского общества во взаимосвязи с геостратегическим вектором геополитики и геоэкономики.

В соответствии с вышеуказанной методологической гипотезой и основным объектом исследования был разработан политологический

категориально-понятийний апарат дослідження. В тому числі були визначені п'ять основних дослідницьких категорій, комплексно відображують прогностичний аналіз основних маркерів майбутнього українського політикума на базі триєдиного поліваріантного підходу «прошлое-настяттее-будуттее» для циклическої і гносеологічної взаємозв'язи прошлх і будучих національних і геостратегічних пріоритетів.

А. Історический і соціально-культурний процес змінення української національної ідентичності в новейшій історії України.

Б. Роль українського економічного і природного потенціала в трагіческої української історії новейшого часу.

В. Внутріполітескіе прогностіческіе маркеры українського політикума.

Г. Геополітескіе прогностіческіе маркеры українського політикума.

Д. Геоетікономіческіе прогностіческіе маркеры українського політикума.

Еті п'ять основних дослідницьких категорій в своїй комплексній суті відображують наш категориально-понятийний апарат дослідження майбутнього українського політикума і гносеологіческе содержание поняття «Будучий український політикум». Такої комплексний підхід дозволіть не тільки об'єктивно обосновать прогноз основного вектора розвитку майбутнього українського політикума на базі триєдиного поліваріантного підходу «прошлое-настяттее-будуттее», но і виявити взаємозв'язь внутріполітескіх і геополітескіх категорій в будучем українском політикуме. В тому числі обоснованно відповіть на вопрос: існуючий воєнний конфлікт на Востокі України сьогодні (і в найближчій будучем) – ето обычная громадянська воєна (на етнонаціональній ілі релігійнозної почве), ілі ето воєнна агрессія Російської Федератії (РФ) протів України ілі ето третья міровая гібриднн воєна міжду РФ і США на території України?

В нашій дослідженні аналіз гносеологіческої взаємозв'язи внутріполітескіх, геополітескіх і геоекономіческіх категорій (і маркерів), в рамках підходу «прошлое-настяттее-будуттее», проводілся на першій етапі в чотирьох напрямленнях емпіріческіх дослідженій:

I. Виявлення визначаючих івдій в українській новейшій історії в ХХ і ХХІ віках [6], [7], [8].

II. Виявлення основних маркерів і характеристик української національної ідентичності в новейшій історії [9], [10].

III. Виявлення основних причіні і факторів українських політескіх кризів в ХХІ вік [11], [12], [13].

IV. Виявлення персоналістескіх маркерів в українській політескій історії ХХ віка [14].

Краткіе ітогі етїх емпіріческіх дослідженій дозволіють зробити висновок, що основними причінами мірових, європейських і українських кризів в ХХІ вікі були, також як і в ХХ вікі, гегемоністескіе притязання

крупнейших мировых держав на украинские природные и человеческие ресурсы. И эти притязания были одной из основных причин возникновения мировых войн, в том числе и третьей мировой гибридной войны (между США и РФ) на территории Украины. Анализ персоналистических маркеров показал, что в XX веке наибольшее участие в трагической истории Украины принимали не Ленин, не Сталин и не Хрущёв. А организаторами трагической истории Украины были украинские социал-демократы и большевики, которые были не только инициаторами и организаторами первых съездов РСДРП, но и организаторами военного переворота в России в октябре 1917 г. (Л. Троцкий, В. Антонов-Овсеенко, П. Дыбенко), организаторами гражданской войны, последующей военной агрессии России в Украину и организаторами и исполнителями искусственных голодоморов в Украине в 20-х и 30-х годах XX в. Что и привело к многомиллионным жертвам в многострадальной Украине – общая численность погибших украинцев, с учётом итогов I и II мировой войны, составила около 21 млн. человек, что составило около 91 % населения, проживающего в Приднепровской Украине в начале XX в. [15, с. 99].

Эти вышеуказанные итоги эмпирических исследований привели к необходимости ответа на четыре гносеологических вопроса: 1. Почему в первой половине XX в. Украина понесла наибольшие человеческие потери среди всех стран мира. 2. Почему никто из историков, политологов, религиоведов и социологов не объясняет причины геноцида православного народа Украины во время гражданской войны и голодоморов, в результате которого в Украине было уничтожены миллионы православных украинцев, а темпы уничтожения украинских православных храмов и монастырей в 1919–1938 гг. в четыре раза превышали численность уничтожаемых храмов и монастырей в остальных регионах РСФСР [16]. 3. Почему в XXI в. из всех восточноевропейских стран только в Украине происходят перманентные политические кризисы и революции, а на Востоке Украины третий год продолжается военный конфликт. 4. И если это не историческая случайность, а гносеологическая закономерность мировых исторических процессов XX и XXI вв., то какая теоретико-методологическая парадигма может объяснить эту неотвратимую трагическую историческую и геополитическую логику в рамках исследуемого нами подхода «прошлое-настоящее-будущее».

Необходимость методологического и гносеологического объяснения вышеуказанных гносеологических проблем и полученных эмпирических аналитических показателей привела к разработке методологии постакадемизма, не только объясняющей гносеологическую закономерность мировых исторических процессов XX и XXI вв, но и позволяющей более объективно и целенаправленно разрабатывать методику и инструментарий прогностических исследований. Постакадемизм базируется на методологической парадигме исторического познания – академизме [17], геоцентрическом и междисциплинарном подходах в исторических, политологических, прогностических, религиоведческих и социологических исследованиях. В основу геоцентрического подхода

заложена идея об Украине как об эпицентре мировых кризисов и войн, в том числе и неопровержимый артефакт о «магнитной» притягательности украинских природно-минеральных ресурсов для промышленно-развитых стран, объединявшихся в военные блоки и развязывающих мировые войны с целью захвата богатых ресурсов Украины. Так как в относительном эквиваленте (на один квадратный километр площади) Украина является сегодня (как и сто лет назад) наиболее богатой мировой страной по количеству (и объёмам) различных минеральных ресурсов. В том числе по запасам железных и марганцевых руд, титана, каолина и графита для развития чёрной металлургии [18, с. 139].

Разработке авторской методологии постакадемизма также способствовал накопленный с 2003 г. опыт методологических и эмпирических исследований основных характеристик трансформации украинского политикума, который позволил впервые подойти к этой научной проблеме и сформулировать в первом пилотажном исследовании методологические принципы политологического исследования при изучении причин украинского политического кризиса 2004 -2007 гг. [19]. А также и впервые ввести в научный оборот понятие «украинский политикум» на основе исследования причин украинского политического кризиса и выявления основных характеристик трансформации украинской политической системы [20].

Вышеуказанные теоретико-методологические и эмпирические исследования, в том числе и авторская методология постакадемизма, были также использованы и при разработке методики и инструментария первого пилотажного прогностического исследования [21]. В этом исследовании отмечается, что главным политологическим прогнозом будущего украинского политикума является военизированный вариант – третья мировая гибридная война между РФ и США на территории Украины. Когда украинские внутривнутриполитические силы и США заинтересованы в дальнейшем втягивании России в эту войну с целью последующего экономического и политического ослабления РФ в результате экономических и политических санкций западных стран против России. Потому что историко-компаративистский анализ предыдущих исторических и геополитических процессов показывает неувимую логику противостояния России и США за последние 100 лет. Как только Российская империя в начале XX в. начала вырываться в мировые лидеры промышленного развития (а локомотивом индустриального развития были украинские губернии), ей была навязана первая мировая война с Германией. И в результате эта «немецкая петля» на шее России привела к развалу и исчезновению Российской империи. А в конце 80-х годов XX в. в результате экономических и политических санкций западных стран против СССР перестал существовать Советский Союз. Эти санкции западные страны начали вводить против СССР во второй половине 70-х годов XX в., после начала военной агрессии СССР в Афганистане. Таким образом, эта «афганская петля» на шее СССР способствовала уничтожению Советского Союза. И теперь «украинская петля» приведёт РФ в ближайшее десятилетие к экономическому коллапсу

и развалу вследствие экономических и политических санкций из-за военной агрессии РФ против Украины. А вот развалится ли окончательно Украина в течение ближайших 10 лет – это уже тема нового прогностического исследования.

Выводы. Ввиду новизны введения в научный оборот в политических науках и в политологии тематики и основных понятий стратегического прогнозирования украинского политикума для последователей этой тематики, а также для научной экспертизы полученных результатов прогностических исследований наиболее важным, чем полученные результаты (например, вышеуказанный военизированный вектор политпрогноза и распад РФ), является научный аппарат исследования, в том числе опорная методологическая парадигма, методика и инструментарий исследования. Так как только апробированные и адекватные, для украинских реалий, прогностические методологии, методики и инструментарий исследования помогут не только определить главный вектор развития украинского политикума на ближайшие 20 лет, но и достойно выдержать и отразить непредвзятые научные экспертизы и критику научных экспертов.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ССЫЛКИ:

1. Білополий В., Руденко С. Новітня Україна: здобутки та прорахунки / В. Білополий, С. Руденко // Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах. Матеріали всеукраїнської наукової конференції. 29-30 квітня 2016 р., м. Дніпропетровськ. Частина I. / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпропетровськ: Роял Принт, 2016. – С. 10–12.
2. Шедяков В. Стратегічне управління процесами постсучасних трансформацій за допомогою інформаційних впливів соціально-політичного рівня / В. Шедяков // Вісник Дніпропетровського університету. Серія Філософія, Соціологія, Політологія: збірник наукових праць. – Д.: Видавництво «Інновація», 2015. – № 1. – С. 248–259.
3. Рогозянский А. Трамп против мира матрицы [Электронный ресурс] / А. Рогозянский – Режим доступа: <http://www.pravoslavie.ru/98594.html>. (Дата обращения 14.11.16 – Название с экрана)
4. Осельска О. Геополітичний вимір українського проекту хаотичної дезінтеграції / О. Осельска // Вісник Дніпропетровського університету. Серія Філософія, Соціологія, Політологія: збірник наукових праць. – Д.: Видавництво «Інновація», 2015. – №1. – С. 144–152.
5. Павленко Ю. История мировой цивилизации. Философский анализ / Ю. Павленко – К.: Феникс, 2002. – 760 с.
6. Кузеванов. Определяющие события истории Украины XX века / В. Кузеванов // Грані. – 2012. – №5. – С. 25–34.
7. Кузеванов В. Роль политической системы в модернизации украинской нации в XX в.: Методология историографического процесса / В. Кузеванов // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук. Матер. III всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю (м. Дніпропетровськ, 20 грудня 2013 р.): у 5-х частинах. – Д.: ТОВ «Інновація», 2013. – ч. I, – С. 137–140.
8. Кузеванов В. Роль украинских социал-демократов в модернизации украинской нации. Часть 2 / В. Кузеванов // Грані. – 2013. – №4. – С. 32–38.
9. Кузеванов В. Историко-политические и социально-экономические аспекты новой украинской национальной идентичности / В. Кузеванов // Віче. – 2008. – № 20. – С. 16–18.
10. Кузеванов В. Политологические проблемы трагической взаимосвязи духовной культуры и украинского революционного марксизма / В. Кузеванов //

Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – 2014. – Вип. 7, – С. 225–230.

11. Кузеванов В. Постакадемический процесс кризиса мировой истории и его украинское зеркальное отражение / В. Кузеванов // Сучасні соціально-гуманітарні дискурси. Матер. IV всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю. м. Дніпропетровськ, 22 березня 2014 р.: у 3-х частинах. – Д.: ТОВ «Інновація», 2014. – ч. I. – С. 70–73.

12. Кузеванов В. Кризис посткоммунистической политической системы и кризисная методология политологии / В. Кузеванов // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук. Матер. IV всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю. (м. Дніпропетровськ, 15 липня 2014 р.): у 2-х частинах. – Д.: ТОВ «Інновація», 2014. – ч. I. – С. 33–36.

13. Кузеванов В. Экспертно-компаративистский анализ причин политического кризиса / В. Кузеванов // Вісник Дніпропетровського університету. Серія Філософія, Соціологія, Політологія: збірник наукових праць. – Д.: Видавництво «Інновація», 2015. – №1. – С. 98–108.

14. Кузеванов В. М. Роль украинских социал-демократов в модернизации украинской нации. Часть 3 / В. М. Кузеванов // Грані. – 2014. – №6. – С. 23–29.

15. Кузеванов В. Экспертно-компаративистский анализ причин политического кризиса / В. Кузеванов // Вісник Дніпропетровського університету. Серія Філософія, Соціологія, Політологія: збірник наукових праць. – Д.: Видавництво «Інновація», 2015. – №1. – С. 98–108.

16. Кузеванов В. А был ли геноцид православия в Украине? / В. Кузеванов // Філософія. Культура. Життя: Міжвузівський збірник наукових праць. – Випуск 33. – Дніпропетровськ: Дніпропетровська фінансова академія, 2009. – С. 21–28.

17. Кузеванов Л. Методология исторического познания. Академизм и постмодернизм: Моногр./Л. И. Кузеванов. – М.: НЭИ «Российская историография», 2012. – 237 с.

18. Кузеванов В. Роль политической системы в модернизации украинской нации в XX в.: Методология историографического процесса / В. Кузеванов // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук. Матер. III всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю (м. Дніпропетровськ, 20 грудня 2013 р.): у 5-х частинах. – Д.: ТОВ «Інновація», 2013. – ч. I. – С. 137–140.

19. Кузеванов В. Методологічні принципи політологічного дослідження / В. Кузеванов // Віче. – 2007. – № 21–22. – С. 13–15.

20. Кузеванов В. Украинский политикум глазами политологов / В. Кузеванов // Віче. – 2008. – №17. – С. 7–15.

21. Кузеванов В. М. Исторические, цивилизационные и религиоведческие маркеры украинского политпрогноза на 2016–2036 годы / В. М. Кузеванов // Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах. Матеріали всеукраїнської наукової конференції. 29-30 квітня 2016 р., м. Дніпропетровськ. Частина I. / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпропетровськ: Роял Принт, 2016. – С. 29–31.

Кузеванов В. М., старший науковий співробітник, Придніпровська державна академія будівництва і архітектури (Дніпро, Україна) Email: politolog2@bk.ru

Теорія постакадемізму у стратегії прогнозування українського політикуму (2017–2037).

Анотація. З 2003 року в українських політичних науках, в політичній історії і в політології відзначається глибокий вакуум емпіричних і теоретико-методологічних досліджень, аналізуючих основні характеристики та маркери трансформації українського політикуму, в тому числі відзначається відсутність досліджень з вивчення глибоких історичних та геополітичних коренів українських політичних криз 2004–2007 років, 2013–2014 років, військового конфлікту на Сході України в 2014–2016 роках. Відсутність таких досліджень не дозволяє

визначити основний вектор нинішньої і майбутньої трансформації українського політикуму на базі триєдиного поліваріантного підходу «минуле-сьогодення-майбутнє». У зв'язку з цим були проведені емпіричні дослідження з вивчення основних характеристики та маркерів трансформації українського політикуму, які послужили основою для авторської теорії постакадемізму та авторської методики з прогнозування українського політикуму в 2017–2037 рр.

Ключові слова: вакуум прогностичних досліджень, український політикум, авторська методологія постакадемізму, політичний прогноз на 2017–2037 рр.

Kuzevanov V., senior researcher officer, Prydniprov'ska State Academy of Civil Engineering and Architecture (Dnipro, Ukraine), Email: politolog2@bk.ru

Theory of postacademism prediction strategy in Ukrainian politics (2017–2037 biennium).

Abstract. Since 2003, the Ukrainian political science and political history and political science notes the high vacuum of empirical and theoretical-methodological research, analyzing the key features and marks the transformation of Ukrainian politicians, including there is a lack of studies on deep historical and geopolitical roots of Ukrainian political crises of 2004–2007, in 2013–2014, military conflict in the east of Ukraine in 2014–2016, respectively. The lack of such research is not it allows you to define the main vector of the current and future transformation of Ukrainian politicians and Ukrainian political system. In this regard we have been conducted empirical studies on the main characteristics and transformation markers Ukrainian politics, which served as the basis for the theory of the author and the author's methodology «postacademism» Forecasting Ukrainian politicians in the 2017–2037.

Conceptual apparatus of research methodology and research tools – in accordance with the author's methodology of political science categorically been developed. Including five major research categories, reflecting the complex predictive analysis of the key markers of the future of Ukrainian politicians on the basis of three-pronged approach multivariate «past-present-future» for cyclical and epistemological relationship of past and future national and geo-strategic priorities have been identified: A. Historical and socio cultural changes in the process of Ukrainian national identity in the modern history of Ukraine. B. Role of Ukrainian economic and natural potential in the tragic Ukrainian history of modern times. C. Internal political prognostic markers Ukrainian politicians. D. Geopolitical prognostic markers Ukrainian politicians. E. Geo-economic prognostic markers Ukrainian politicians.

These five basic research categories in its integrated and interconnected essentially reflect our categorical and conceptual apparatus of the study of the future of the Ukrainian political and epistemological content of the concept «Future Ukrainian politicians.» In view of the novelty of the introduction of the scientific revolution in political science and political science subjects and the basic concepts of strategic forecasting Ukrainian politics for the followers of this subject for scientific expertise derived prognostic studies more important than the results (for example, the main vector political forecast), is a scientific apparatus research including support methodological paradigm, method and research instrument.

Keywords: vacuum prognostic studies, Ukrainian politicians, the author's methodology “postacademism”, political forecast on 2017–2037.

Пащенко В. І.

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та права
Ніжинського державного університету імені М. Гоголя
(Ніжин, Чернігівська область, Україна),
E-mail: vvvvvvv2002@ukr.net

МІЖ КОНСОЛІДАЦІЄЮ ТА СИМУЛЯЦІЄЮ ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ

***Анотація.** У даній статті основна увага приділяється аналізу стану і перспектив розвитку демократії в Україні. Стаття описує діяльність різних традиційних демократичних інститутів. Описано такі поняття як пострадянські демократичні симуляції та демократія з прикметниками і визначено існуючі між ними взаємозв'язки. Особливу увагу приділено можливості консолідації демократії.*

***Ключові слова:** демократія, демократія з прикметниками, демократичні інститути, консолідація демократії, традиції*

Встановлення демократичних інститутів не обов'язково закінчується встановленням демократії. Підтвердити це може як досвід країн Латинської Америки, Азії та Африки, які після встановлення демократичних інститутів перетворювались на авторитарні держави, так і доля більшості колишніх республік Радянського Союзу. Демократія потребує особливих умов для свого існування, якщо це має бути існування без спотворення самої сутності демократії, і є в цьому плані найбільш примхливою серед інших можливих форм урядування. Фактично кожен демократичний режим це експеримент з невідомими умовами проведення і чіткими, але варіативними, альтернативними результатами.

Експериментальність запровадження демократичних інститутів полягає в тому, що дуже важко прорахувати всі умови, всі змінні соціокультурного середовища, що супроводжують це впровадження і будуть справляти позитивний або негативний вплив. Відповідно завжди залишається ризик, що експеримент закінчиться поверненням до авторитаризму, тобто суспільство не сприйме демократичні інститути. Кожне суспільство має механізм відтворення своєї культури – традицію. За допомогою якої здійснюється певний відбір, стереотипізація досвіду і передача стереотипів, за схемою – інновація, відбір, стереотипізація та стабілізація. Таким чином традиція визначає чи будуть сприйняті інновації. «Традиція ... слугує не тільки символом безперервності, але й тим, що визначає межі інновацій і головним критерієм їх законності, а також критерієм (допустимих варіантів) соціальної активності» [9, с. 126]. Тож від традиції залежить чи буде сприйнята та чи інша інновація, в тому числі й інституційна.

Ще одним негативним підсумком експерименту з впровадження демократії є ситуація, коли внаслідок адаптації інститутів вихолощується їх зміст. С. Лур'є наводить цитату Ф. Боаса – «навіть коли процес запози-

чення відбувається, запозичуваний елемент культури переосмислюється» [6, с. 52]. Подібним чином переосмислюються і демократичні інститути, породжуючи, в кращому випадку, їх формальних двійників, таких як вибори без конкуренції та з відомим результатом, громадські об'єднання, що нікого не об'єднують та інші.

Частину явищ з практики функціонування політичних інститутів в пострадянських країнах можна назвати пострадянськими демократичними симуляціями. В переважній більшості вони існують в безвісності, хоча в деяких випадках їх визначають за допомогою влучних журналістських штампів, наприклад «гранітоїди» чи «вибори без вибору». Безвісність обумовлена їх природою, вони прагнуть приховати своє існування за ширмою показної демократичності, вони симулюють саме з метою – бути невпізнаним. Свою власну природу і принципи існування вони усіяко намагаються приховати, оскільки вона суперечить їх легітимісній легенді і може підірвати їх правомочність. Їх можна назвати демократичними симуляціями, оскільки вони є за своєю формою, за походженням - демократичними, проте зміст їх вихолощено, і їх діяльність не відповідає проголошуваним ними ж принципам. За фасадом демократичних інститутів є поширеними специфічні інституційні уявлення та специфічні норми діяльності. Використання прикметника посткомуністичні чи пострадянські в даному випадку не несе якогось категоріального навантаження. Подібні симуляції можуть бути поширені і в інших країнах, в тому числі й у демократичних, тому вживання даного прикметника це швидше обмеження операційного поля даного поняття. Якщо й є специфіка пострадянських демократичних симуляцій то полягає вона в комплексності, оскільки практично усі демократичні інститути в країнах-республіках колишнього СРСР або зазвали поширення цього явища або наразі від нього страждають.

Ми не будемо робити в статті позитивного визначення терміну демократія, оскільки вважаємо, що більш простим і більш можливим є визначення демократії через негацію. Окремі демократичні симуляції не унеможливають існування демократії. Окремі симуляції, що існують замість демократичних інститутів, можуть просто погіршувати якість демократичного урядування, проте демократія буде існувати. Хоча з іншої сторони наявність стійкої сукупності симуляцій має бути визнана несумісною з демократичним режимом. Тому визначаючи демократичні симуляції ми будемо визначати - якими не мають бути демократичні інститути, тобто чого не має бути для того, щоб визнати режим демократичним.

Симуляції є різноманітними, крім вище згаданих симуляції конкурентних виборів та неурядових організації, до їх числа належать партії що є інвестиційними проектами і в жодному разі не представляють інтереси суспільних груп, міжнародні спостерігачі, які бачать свою місію не в відстеженні дотримання процедур, а в відстоюванні результатів та позицій певних сторін та ін. Наразі нас, в рамках даної статті, цікавлять практичні приклади пострадянських демократичних симуляцій та способи їх легітимізації на рівні теоретичного осмислення. В якості основної гіпотези дослідження ми висуваємо припущення, що поява такого поняття як

«демократія з прикметниками» може бути розцінена як спроба теоретичної легітимації пострадянських демократичних симуляцій.

Приклад становлення пострадянської демократичної симуляції детально і відверто описаний російськими політтехнологами А. Куртовим та М. Каган. Вони визначають як причини так і умови та механізми цього процесу. Після розпаду Радянського Союзу, як вони зазначають, в Росії було встановлено процедуру вільних, демократичних виборів. І «в той період влада ще не зрозуміла, що вибори – це інструмент, який дозволяє або контролювати політичну ситуацію, або втратити цей контроль, і поки влада цього не зрозуміла, склалася реальність, яка її взагалі то не влаштовувала, і була вона «така, що «народні обранці» ставали цілком законними і рівноправними учасниками політичних процесів» [1, с. 58]. Тобто склалася ситуація певної невизначеності, коли відбувалося циркулювання еліти, яким важко було керувати, оскільки вступали в дію вподобання та інтереси населення, яке отримало право на вибір і на оцінку діяльності влади. Ситуація коли позбавитися посади чи мандату можна були лише через волю виборців, тих хто був при владі, не влаштовувала. «І тоді активні, реальні гравці на політичному полі державного масштабу, які бажали утримати в своїх руках всі важелі управління політичними та економічними процесами, в якийсь момент прозріли. Вони зрозуміли, що вибори – це серйозний інструмент впливу, який гарантує в післявиборчий період збереження контролю над ситуацією, захист особистих позицій, інтересів» [1, с. 58].

Таким чином необхідно було усунути невизначеність, яку давали вибори, не відмінюючи самі вибори, оскільки це питання міжнародного престижу, та й виходячи з ситуації в Росії їх відмінити поки що неможливо, оскільки люди до них звикли (згідно з поясненнями авторів книги). Тоді «виникло принципово нове завдання: владі стало необхідно, з однієї сторони, показати як російському суспільству, так і світовій спільноті, що нова Росія буде «справжню» демократію, а з іншої – зберегти автократичні принципи її організації, спадкоємності і взаємодії з суспільством. Для цього було законодавчо оформлено процедуру відкритих альтернативних виборів на всіх рівнях вертикалі влади ... але одночасно було створено механізм проведення виборчих кампаній таким чином, щоб результат виборів був фактично наперед визначеним» [1, с. 309]. Механізм про який говорять автори, це - концентрація інформаційних та адміністративних ресурсів та застосування політтехнологій. Таким чином адміністративний ресурс виступає одним з засобів який дає змогу зберегти демократичний фасад, «за яким ховається механізм абсолютного маніпулювання виборами» [1, с. 62].

Зважаючи на все це автори книги констатують що – «сьогодні ми можемо зафіксувати закінчення періоду «вільного волевиявлення громадян» і прихід «технологічного» періоду. Тріумфальна хода блоку «Єдність» на парламентських виборах 1999 р. – це вже апофеоз маніпуляції суспільною свідомістю під час виборів, чітко продуманий стратегічний захід, який завершився «правильно» заповненими бюлетенями, опущеними в виборчі урни» [1, с. 59].

Про такі вибори, які викликають свою довершеність захоплен-

ня у А. Куртова та М. Кагана, можна сказати, що вони не забезпечують відповідальності влади перед суспільством, не сприяють подоланню традиційній відчуженості влади і суспільства, а «технологізація» виборчих кампаній вихолостила і привела до перекручення сутності і призначення вільних демократичних виборів як механізму прямої демократії.

Іншим прикладом демократичних симуляцій можна вважати, за певних умов, і неурядові організації. Їх існування вважають доцільним і важливим, оскільки вони виконують певні суспільно важливі функції – артикуляції та трансляції інтересів громадян, захист їх прав і т.д. Відтак неурядова організація є «зряддям в руках суспільства», вона працює саме для суспільства і на суспільство. Але часто організація про це забуває. Чому так відбувається?

Суспільство є конституюючою стороною неурядової організації, воно надає їй сенс, воно надає їй кошти, тим чи іншим шляхом (пожертви, внески та ін.) та ресурси робочої сили у вигляді праці волонтерів і воно ж оцінює її діяльність. Коли це дійсно відбувається так, а так і повинно бути, то загрози забути - заради кого ведеться діяльність, для організації немає. Але все частіше з'являються посередники між суспільством і неурядовими організаціями. І такими посередниками між суспільством та неурядовими організаціями виступають зазвичай фонди та державні органи, які виступають фінансовими донорами для НУО і відбирають серед них тих, хто є, на їхню думку, гідними фінансування.

Відбір якогось числа організацій, які гідні отримувати субсидію, відбір проектів, які заслуговують забезпечення грантами - прямі ознаки конкуренції між НУО. Дійсно, конкуренція, певний елемент ринку, в середовищі НУО є неодмінною складовою, адже вона необхідна для забезпечення їх ефективності, для «гарантування ... організаціям умов нормального розвитку. Конкуренція змушує до організаційних змін, пристосування до умов, які є динамічними та змінними. Конкуренція на рівні третього сектора - це, в тому числі, і значно більша палітра послуг для їх одержувачів (адже більшість НДО постає для того, щоб надавати певні послуги окремій групі людей)» [2, с. 7]. Дуже важливим є питання заради чого, а відтак і заради кого точиться ця конкуренція.

Кожна НУО в своїй статутній діяльності, хай це буде боротьба за права жінок, турбота про найменш захищені верстви чи поширення якогось вчення, переслідує і певний конкурентний момент. НУО адвокатського типу змагаються за залучення волонтерів та увагу суспільства, яка веде до збільшення пожертв з боку приватних доброчинців, та збільшення фінансування з боку донорських агенцій, об'єднання за права жінок змагаються за залучення нових членів до своїх рядів, яке веде до збільшення авторитету організації, та збільшення коштів які отримує організація з членських внесків і так далі. Але тут є присутнім і певний небезпечний момент.

Поява проміжної ланки між суспільством та неурядовими організаціями є загалом явищем позитивним і веде до підвищення ефективності їх діяльності і до оптимізації їх фінансування. Але має це і негативний аспект,

який донори неурядових організацій та інфраструктурні НУО мають враховувати. Це веде до втрати організаціями зв'язку зі своїм середовищем, з тими, хто користується їх послугами, з суспільством. Оскільки фонди та державні установи і органи фінансують неурядові організації, то вони виявляються їх замовниками і оцінщиками їх діяльності, їх конституюючою стороною, а неурядові організації перетворюються на їх клієнтуру і ведуть конкурентну боротьбу вже за увагу та підтримку не зі сторони суспільства, а зі сторони фондів та державних установ і органів. Відтак втрачається незалежність НУО, яку давала їм підтримка зі сторони суспільства, і втрачається зв'язок НУО зі своїм середовищем. Організація замикає свою увагу саме на своїх донорах. І тоді організація втрачає свій статус елементу громадянського суспільства.

Умови перетворення демократичного інституту на демократичну симуляцію, як і його можливості, є різними, що обумовлює і відмінність самого процесу перетворення. Проте головним є те, що зацікавленість в його існуванні, матеріальна чи політична, зумовлює прагнення до його збереження серед тих, хто отримує від його існування зиск, отримує від його існування легітимацію, внутрішню чи зовнішню, або просто турбується про стабільність політичної системи та держави. Проте зміни, які відбуваються в рамках демократичних інститутів, стають помітними і потребують свого пояснення чи обґрунтування. Потребують обґрунтування того, що вони як і раніше залишаються демократичними, хоча й зазнають певних змін. Головним способом подібного обґрунтування є посилення на перехідний характер режиму і на його цивілізаційну, національну, культурну специфіку. Тобто вибори президента у нас відбуваються на безальтернативній основі тому, що інакше нам не дозволяє специфіка нашої країни, але в цілому вибори у нас демократичні.

Дійсно демократія, як і громадянське суспільство, модернізація, та інші загальні матриці розвитку є універсальними. Тобто їх сформуливали на підставі виділення певних принципів, які вважалися застосовними в усіх випадках, в усіх країнах якщо говорити більш конкретно, з цією метою їх і визначали якомога більш загальним чином, але потім, після того як їх спробували застосувати на практиці почалося руйнування цієї усе загальності й універсальності. Стикаючись з проблемами на шляху поширення й розвитку демократії в кожній конкретній країні почали говорити про специфіку цих країн. Визначати для кожної свій, окремішний шлях. Говорячи про те, що перенесення на цей ґрунт запозичень неможливе, вони не приживуться, потрібні власні життєздатні гібриди, поєднання власної специфіки та демократичних норм. При цьому від загальної демократичної парадигми не відмовлялися, оскільки прагнули визнаватися саме демократіями, а не якимось інакше. Хоча мали би визнавати, що відмовляючись від певних демократичних принципів, або дещо трансформуючи їх, мали би відмовлятися і від ймення – демократія, натомість використовувалися слова - гібриди, визначення з розряду – демократія з прикметниками. Які є вторинними, похідними від первинних концептів демократії, і не є ними по суті, хоча й використовують їх авторитет. Подібні спроби ми можемо зустріти в різних

країнах, і на різних континентах.

Соціалістичні країни будували «народну демократію», в Індонезії диктатор Сухарто створював «керовану демократію», в Чилі Піночет – «дисциплінарну». Проте жоден з цих режимів не можна назвати дійсно демократичним. Щоб не відмовлятися від терміну демократія, ми використовуємо демократію з прикметниками і визнаємо національну специфіку. Не відмовляємося, тому що є певні аспекти в рамках теорій, які ми намагаємося використовувати, відмовляючись від інших, але з часом ми вже повністю відмовляємося від усіх складових первинної концепції, але не відмовляємося від назви, тому що традиція і нам потрібно ці назви, оскільки це символи належності до цивілізації і пропуск в світову спільноту, де ці символи є важливими, принаймні в Європі та США.

Подібним шляхом йде наразі й Росія. Хоча вона вже за усіма ознаками є електоральною псевдодемократією з елементами бюрократичного авторитаризму [3], проте ідеологи нового режиму говорять про наявність опозиційних партій, виборів та критики зі сторони друкованих ЗМІ, пропагандують тезу про «суверенну демократію», і зазначають, що Росія має право будувати власну демократію без посилань на західні стандарти, з врахуванням російських традицій. Досвід побудови, в державах що виникли на теренах Радянського Союзу, демократичних режимів з національною специфікою показав, що використання ними демократичної фразеології, поширення формально демократичних інститутів та формальних демократичних процедур переважно використовується в якості специфічного політичного фасаду, за яким реально функціонують різноманітні види цезаристських, султаністських, популістських, плебісцитарних та інших недемократичних режимів, які при цьому опираються на демократичні симуляції. Між тим гібриди дійсно виявлялися життєздатними, ось тільки демократію місцева специфіка, як це виявляється, поступово витісняє, аж до повного її викорінення в усіх сферах реального здійснення влади, фактично скрізь крім Конституції.

Для означення подібних режимів доволі часто використовують різні варіанти визначень зі сфери «демократій з прикметниками» – суверенна, керована, делегативна, електоральна, авторитарна демократія, і зазначають їх перехідний характер. Проте слід визнати ці режими такими, що вже відбулися, перейшли до того стану, який є на даний момент усталеним. Визнати їх недемократичними, а відтак і досліджувати їх демократичні симуляції не в якості демократичних інститутів, а як особлого роду формування та утворення, а самі режими як різновиди «моноцентризму», «бюрократичного авторитаризму», «електорального авторитаризму», «керованого плюралізму», та ін..

Слід відзначити, що в Україні весь час відбуваються реформи, такі як введення посад представників президента, потім обласних та районних адміністрацій, реформи місцевого самоврядування – введення районних рад та адміністрацій в містах, очікується впровадження виборності голів обласних державних адміністрацій, реформа інституту виборів – введення змішаної виборчої системи, згодом пропорційної, а в перспективі

пропорційної з відкритими списками. Виходячи з досвіду цих реформ може здатися, що єдиними агентами перетворень в Україні є її еліта, саме її зусиллями проводилися всі ці перетворення, але не слід недооцінювати ролі широкого загалу українського суспільства. Воно робить можливим ці перетворення. Їх апатія і мовчазне ігнорування справ суспільних і є їхніми інструментами впливу. Так вибори до Верховної Ради в Україні зазнали значних змін. Тепер вже майже ніякої ролі не відіграє програма з якою політична партія йде на вибори, більш важливою є наявність в її складі яскравого лідера. Набуває поширення створення виборчих блоків та партій безпосередньо під вибори, які не маючи ні програми, ні сталого електорату, не розраховані на тривале існування, роблять розрахунок лише на наявність коштів та доступ до інформаційних ресурсів. Важливу роль відіграють - розміри матеріальної допомоги яку партія та її представники здатні вчинити округові, у вигляді відремонтованих доріг, лікарень і т. д., відносини земляцтва, та пов'язаний з ними регіональний популізм. Незначним фактором стала сама якість роботи в парламенті, для депутатів, які прагнуть переобрання. Чи була б така ситуація можливою якби наші громадяни займали активну громадську позицію, цікавилися б суспільними справами та краще усвідомлювали свої інтереси. Натомість панує переконання – там за нас уже все вирішили, мій один голос нічого не зробить. І це дає можливість до того, що вибори перетворюються з засобу впливу на вибір альтернатив суспільного розвитку, впливу суспільства на державу - на конкурс рекламних акцій.

В місцевому самоврядуванні складається парадоксальна ситуація. Оскільки муніципальне майно яке є власністю територіальної громади міста розглядається мешканцями міста, і самими муніципальними службовцями як власність муніципальних службовців, а назва «самоврядування» залишається лише назвою, остільки до справ міських громадяни виказують ще більшу апатію ніж до державних, не користаючись своїм правом на прямі форми самоврядування і не проявляючи ніякої схильності до самоорганізації.

Таким чином підтверджуються думка К. Поппера, яку він висловив стосовно соціальної інженерії – «не можна побудувати абсолютно надійні інституції, функціонування яких не залежить великою мірою від осіб: інституції, щонайкраще, скорочують невизначеність, спричинену особистим чинником... (Інституції нагадують фортеці. Вони повинні бути добре спроектовані й наповнені відповідними людьми)» [8, с. 88].

В чому полягає невідповідність демократичним інституціям? І чи коректно говорити про відповідність людей інституціям? Ні, але коректно говорити про невідповідність установок, уявлень людей про інститути. Людина не перебуває в безпосередньому фізичному контакт з політичними інститутами, вона сприймає їх опосередковано. І цим медіатором між людиною та оточуючим її світом є культура, як засіб пізнання та ментального структурування оточуючого середовища, а також як система символів, структуруючих людську діяльність [6, с. 89]. Культурні символи (смисли та значення) опосередковують взаємодію людей та умов (соціальних, при-

родних, політичних) їх існування, позбавляючи останні ефекту прямої дії. Тобто говорячи словами П. Рікера – «немає такої соціальної дії, яка не була б вже символічно опосередкованою» [12, с. 258]. При нововведеннях виникає ситуація, коли про нові інститути судять, і намагаються діяти в їх рамках на підставі попереднього досвіду який виявляється неадекватним.

Всім соціально значимим діям людей притаманні цілеспрямованість та осмисленість. Нові інститути як організовані комплекси дій людей можуть виникнути і функціонувати лише тоді коли вони є осмисленими і понятими ними, лише тоді коли вони відповідають деяким схемам смислів і значень, якими ці люди володіють. Такі смисли і значення, з однієї сторони, оформляють і направляють наміри людини, а з іншої – надають певної цінності тим чи іншим «зовнішнім» умовам та обставинам її існування. Таким шляхом розуміються «зовнішні» умови, завдяки цьому по відношенню до них є можливою та чи інша людська дія [4, с. 81].

Інституційна уява в Україні стосовно демократичних інститутів формувалася під впливом ряду факторів. Очікувалося що встановлення нового ладу відразу приведе до поліпшення усіх сфер життя людей, і коли цього не трапилося це викликало цілком зрозуміле незадоволення. Крім того держава не змогла забезпечити навіть того рівня соціального забезпечення, яке було за радянських часів, все це викликало недовіру до держави та всіх її інститутів. Взагалі уявлення про демократичні інститути в країні було дуже примітивним, демократія розумілася як шлях до свободи та, насамперед, добробуту, ніхто не думав, що демократичне урядування потребує чогось від громадян. Люди знали про демократичні права, але нічого не знали про демократичні обов'язки. Демократичні інститути вимагають демократичних громадян, інакше вони виявляються неефективними, «повисають в повітрі».

Вплив нововведених інститутів також можна легко помітити. З'явилися нові ідентичності – ідеологічні, групові, регіональні. На політичній арені – нові учасники гри – партії, асоціації, ЗМІ. Таким чином можна стверджувати - інститути впливають на особистості, повноваження та стратегії політичних гравців, вони змінюють розподіл політичних інтересів, ресурсів та правил, формують нових учасників гри та нові ідентичності, забезпечуючи гравців критеріями успіхів і невдач, створюючи правила належної поведінки, спільну мову та норми [7, с. 31]. Вони створюють підґрунтя для демократичної політики, яка може обмежитися лише формальним використанням демократичних процедур та інститутів, а може й привести до справжнього розвитку демократії. Результат залежить від дій людей, від того як вони себе поведуть. Інституційна реформа не завжди змінює принципи політики. Може виникнути ситуація – «старе вино в нових міхах», коли за нових інститутів зберігається стара інституціональна уява і старі інституціональні практики. Потрібні зміни в розумінні того, що є благо, людина, природа, суспільство як смислові принципи організації спільного життя людей. Без цього реформи формальних інститутів «повисають в повітрі», не знаходячи опертя в неформальних нормах. Як колись в Радянському Союзі соціалістичні інститути, так і тепер демократичні не

є вкоріненими в моральному-практичному досвіді народу. Причина цього і в недосконалості системи політичної освіти населення, яке замість основ політики та громадянства навчають політології, після якої в пам'яті студентів залишається лише один трюїзм «політика – брудна справа», і в байдужості до цієї проблеми нашої еліти, в відсутності когось хто був би зацікавлений в такому перетворенні і мав би для цього достатньо сил. Тому девізом наших широких народних мас обрано вислів «політика – брудна справа», тоді як для дійсно демократичного суспільства більше підходить запропонований Ж.-Ж. Руссо – «Права подавати його (голос – прим. авт.) при обговоренні цих справ (суспільних, тобто голосувати – прим. авт.) достатньо, для того щоб зобов'язати ..уяснити собі їх сутність» [9, с. 168]. Для того ж щоб змінити ситуацію необхідно щоб громадяни знали норми, процедури та цінності демократії, визнавали їх правильними та справедливими, придатними до застосування, необхідними та єдино можливими і керувалися ними в своїй діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Куртов А. Охота на дракона. Размышления о выборах и политическом консультировании / А. Куртов, М. Каган. – М.: ГУ ВШЭ, 2002. – 154 с.
2. Конечни О. Міт неринковості третього сектора / О. Конечни // Громадські ініціативи. - 2001. - №3. - С.7 – 8.
3. Ситников А. В ряду режимных демократий [Електронний ресурс] / А. Ситников // <http://cato.ru/pages/151?idpage=106&id=41&p=0> (дата звернення 20.08.2016) – Назва з екрана.
4. Капустин Б. Г. Современность как предмет политической теории / Б. Г. Капустин. – М.: РОССПЭН, 1998. – 243 с.
5. Лурье С. В. Историческая этнология: Учебное пособие для вузов / С. В. Лурье. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 318 с.
6. Патнам Р. Д. Творення демократії: Традиції громадянської активності в сучасній Італії / Р. Д. Патнам. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001 – 251 с.
7. Поппер К. Злиденність історизму: Пер. з англ. / К. Поппер. – К.: Абрис, 1994. – 176 с.
8. Руссо Ж. Ж. Об общественном договоре. Трактаты / Ж. Ж. Руссо. – М.: «КАНОН-пресс», «Кучково поле», 1998. – 342 с.
9. Eisenstadt Sh. N. Frameworks of the Great Revolution: Culture, Social Structure, History and Human Agency / Sh. N. Eisenstadt // International Social Science Journal. - August 1992. – V. 44. – № 133. – P. 121 - 136.
10. Ricoeur P. Lectures on Ideology and Utopia / P. Ricoeur. – N.Y.: Columbia Univ. Press, 1986. – 308 p.

Пашенко В. И., кандидат политических наук, доцент, доцент кафедры политологии и права Нежинского государственного университета имени Н. Гоголя (Нежин, Черниговская область, Украина), E-mail: vvvvvvv2002@ukr.net

Между консолидацией и симуляцией демократических институтов.

Аннотация. В данной статье основное внимание уделяется анализу состояния и перспектив развития демократии в Украине. Статья описывает деятельность различных традиционных демократических институтов. Описаны такие понятия как постсоветские демократические симуляции и демократия с прилагательными и определены существующие между ними взаимосвязи. Особое внимание уделено возможности консолидации демократии.

Ключевые слова: демократия, демократия с прилагательными, демократиче-

Pashchenko V., PhD in political sciences, docent, associate professor of the Department of Political Science and Law, Nizhyn Gogol State University (Nizhyn, Chernigov region, Ukraine) E-mail: vvvvvv2002@ukr.net

Between the simulation and the consolidation of democratic institutions.

Abstract. This paper concentrates on analyzing the condition and perspective of development of the democracy in Ukraine. Article describes the activity of the different traditional democratic institutions. There are described such concepts as post-Soviet democratic simulations and democracy with adjectives and determined the relationship that exists between them. Special attention is given to the possibility of consolidation of democracy.

Key words: democracy, democracy with adjectives, democratic institution, consolidation of democracy, traditions.

УДК 325.2.001.1

Білошицький С. В.,

доктор політичних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та освітніх технологій
Хмельницького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
(Хмельницький, Україна), E-mail: prostir25@ukr.net

**ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ:
УСВІДОМЛЕННЯ РЕАЛІЙ
ТА ЗАВДАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ**

Анотація. Розглядаються політичні наслідки та детермінанти сучасної міжнародної міграції. Зазначається, що міграційні процеси в сучасному глобалізованому світі перетворюються зі спонтанного процесу на сферу геополітичного, геоекономічного та геокультурного управління. Робиться висновок, що для дослідження цього феномену необхідно створити цілісну спеціальну політологічну теорію (політологію міграції), предметом якої можуть виступати політична свідомість і поведінка мігранта в конкретному історико-культурному та соціально-економічному середовищі, що сприяють становленню (трансформації) різних суспільно-політичних структур та інститутів.

Ключові слова: міжнародна міграція населення, соціокультурні трансформації, політична адаптація, мультикультуралізм, політологія міграції.

Міжнародна міграція в сучасному світі перетворюється на потужний фактор формування контурів глобальної економіки та політики майбутнього. З одного боку, міграційні процеси є результатом вступу окремих суспільств і національних економік у глобальні відносини, з іншого – вони можуть розглядатися в якості факторів подальших соціальних перетворень як у країнах, що приймають мігрантів, так і в країнах їх виїзду. Причому динаміка міграційних процесів свідчить, що найближчими десятиліттями рухливність населення збільшуватиметься в обсягах, ставатиме дедалі різноманітнішою у своїх соціальних і культурних характеристиках.

Відповідно, значно зростає потреба в багатоаспектному пізнанні механізмів і тенденцій міграції, що обумовлює підвищення інтересу до

даної проблеми представників багатьох галузей наукового знання. Уже сьогодні проблеми міжнародної міграції вивчають економісти, демографи, географи, історики, політологи, правознавці, соціальні антропологи й психологи, однак у подальшому можна припустити посилення уваги до даних досліджень і з боку інших фахівців (зокрема педагогів, філософів, філологів і т. д.)

Проблемам соціокультурних наслідків міжнародної міграції присвячено низку праць таких експертів, як І. Валлерстайн, Ф. Закарія, Г. Кісінджер, В. Тодд, О. Арін, В. Войналович, В. Котигоренко, Ю. Левенець, М. Михальченко, С. Переслєгін та ін., проте досі немає фундаментальних робіт, присвячених дослідженню негативних наслідків міграційних процесів для політичного життя приймаючих суспільств.

Саме ця обставина обумовлює актуальність запропонованої статті, яка своєю метою визначає дослідження політичних наслідків міжнародної міграції та завдань політичної науки щодо методологічного забезпечення цього процесу.

У кожній науковій дисципліні є власний перелік питань, гіпотез і підходів, які прийнятні для даної області знання або яким вона віддає перевагу. Так, В. Іонцев виділяє 17 основних наукових підходів до вивчення міграції, що містять 45 наукових напрямків, теорій, концепцій. Примітно, що основна їх частина – 15 припадає на економічний підхід, 5 – на соціологічний, 4 – на власне міграційний, 3 – на демографічний, по 2 – на історичний, топологічний, політичний. Інші представлені специфічними напрямками тих чи інших наук [1, с. 12].

Останнім часом дедалі більше уваги фахівці приділяють позаекономічним наслідкам міграції. Цілком очевидно, що переселення народів супроводжується деякими особливими явищами, пов'язаними із зіткненням та дифузією різних культур, релігійних і національних традицій, які дестабілізують приймаючі суспільства. Крім цього, люди, мігруючи, згодом утворюють міграційні мережі, які пов'язують мігрантів як з метрополією, так і з первісною батьківщиною. Все це надає проблемі потужного політичного звучання. Процес перенесення акцентів з економічної доцільності міграції на політичні наслідки відомий російський соціолог І. Бестужев-Лада описує доволі саркастично: «До пори до часу мігранти задовольняються долею батраків на найнепрестижніших, найбільш низькооплачуваних робочих місцях. А потім починають, природно, висувати претензії на рівноправність. А за рівноправністю в економіці йде рівноправність у культурі... нарешті, у політиці – кому командувати, кому підкорятися. Це дуже стара історія, і завжди з трагічним кінцем для тубільців» [2, с. 144].

На думку М. Кубанека, в сучасній Європі імміграція породила низку нових лобістських груп і набула власної прискореної динаміки. Основною рушійною силою цієї імміграції в останні десятиліття, відзначає він, стають не економічні, а політичні, ідейні, релігійні та психологічні інтереси різних сил усередині самої Європи, які розглядають імміграцію як можливість просувати свої інтереси та устремління, котрі попередній склад населення не дозволяв їм реалізувати [3].

Незважаючи на існуючі рамки політкоректності, зростає чисельність голосів, що висловлюють занепокоєння з приводу наслідків сучасної міграційної політики для західної цивілізації. Так, відомий американський соціолог І. Валлерстайн вважає за неможливе припинити потік масової незаконної міграції з Півдня на Північ політичними заходами. Скоріше навпаки, він очікує, що до 2025 р. переселенці з Півдня в країни Півночі цілком зможуть скласти від 30% до 50% населення. У такій ситуації, на його думку, існує висока ймовірність того, що Північ здійснить спробу не надавати вихідцям з Півдня виборчих прав, а «це означало б, що через двісті років після початку процесу інтеграції робітничого класу на Півночі ми повернулися назад до того положення, яке існувало на початку ХІХ століття, коли більша частина нижчої страти трудящих була позбавлена основних політичних прав. Такий підхід безперечно не є кращим рецептом для збереження соціального миру» [4, с. 27].

Крайню стурбованість наслідками міграційної політики висловлює С. Хантінгтон. Він відзначає наступні негативні риси цього процесу: 1. Міграція стає процесом, схильним до самонаростання («міграційний потік, одного разу почавшись, збільшує свою швидкість... Мігранти дають можливість мігрувати своїм друзям і знайомим, надаючи їм інформацією про те, як мігрувати, кошти для полегшення переїзду, а також допомогу в пошуках роботи та житла»). 2. Нові іммігранти приїжджають в основному з незахідних суспільств (для Німеччини актуальна міграція з Туреччини, для Франції – з мусульманської Африки, для США – з Азії та Латинської Америки). 3. Серед мігрантів рівень народжуваності значно вищий, ніж у представників титульних націй, і саме вони забезпечать майбутній ріст населення в західних країнах. 4. Іммігранти створюють свої земляцькі (національні, релігійні) громади, які не інтегруються в культури приймаючих суспільств. 5. У жителів Заходу прогресують фобії відносно мігрантів. Ці фобії проявляються в актах насильства проти іммігрантських громад і окремих осіб. 6. На Заході (особливо в Європі) з'явилися праворадикальні антиімміграційні партії, а провідні центристські сили починають переймати їх риторику та впроваджувати в життя запропоновані ними заходи [5, с. 309–313].

Занепокоєння виявляє і Зб. Бжезинський. Його бачення ситуації можна висловити наступними тезами: 1. Західна Європа, США та Японія не зможуть дозволити собі зупинити імміграцію переважно через дефіцит робочих рук, частково – через прогресуюче й прискорене глобальне старіння. Старіння титульного населення Заходу може зрушити співвідношення соціально залежної старшої групи до небезпечної у фінансовому плані ризику, призведе в невіддаленому майбутньому до різкого зростання громадського боргу й навіть до дефолтів країн. 2. Міграція починає міняти соціально-культурну структуру Заходу. У багатьох європейських державах виникли вогнища політичної і соціальної напруженості, а антиіммігрантські рухи почали набувати сили. 3. Спочатку Євросоюз, а потім, можливо, й США будуть змушені відродити практику комплектування збройних сил з числа мігрантів-найманців. 4. Найпотужніші етнічні лобі – єврейське, кубинське,

грецьке та вірменське – вже сьогодні реально впливають на зовнішню політику західних країн. 5. Європейська складова загальної маси західного населення стрімко скорочується, у той час як латиноамериканська й азіатська складові, для яких характерні більш високий рівень народжуваності та імміграції, зростають. Рано чи пізно у всіх західних країнах певні расові або етнічні меншини зможуть зайняти домінуюче положення в системі влади [6, с. 219–220, 245–246].

Згадані вище вчені висловлюють занепокоєння не стільки самими міграційними процесами, скільки їх наслідками в соціокультурній і політичній сферах, пов'язаними з небажанням мігрантів освоювати базові цінності приймаючих західних суспільств. Дане явище, яке раніше усіяло присікалося західними державами, з другої половини ХХ ст. стало домінуючою тенденцією у взаєминах суспільств-реципієнтів та прибуваючих мігрантів.

Таким чином, виявивши не лише несприятливі демографічні тенденції, що загрожують західному світу, а й цілу низку негативних наслідків для західної цивілізації з боку міграційних потоків, справедливо задатися питанням: «Які сили на Заході та в силу яких мотивів зацікавлені у продовженні процесів, настільки руйнівних для базових цінностей західного світу – батьківщини ліберальної демократії?»

Очевидно, що в першу чергу експерти називають економічні причини і констатують, що в трудовій міграції зацікавлені суб'єкти економічної діяльності та держави, що підтримують зусилля підприємців. Однак у цьому процесі існує й значна політична компонента, яка обговорюється в набагато менших обсягах. Так, В. Іноземцев і О. Кузнєцова відзначають «явне небажання американської еліти ініціювати будь-яке суспільне обговорення цієї проблеми або пошук історичних чи культурних аргументів для доказу її надуманості» [7, с. 34]. П. Б'юкенен констатує, що всупереч волі більшості американців, які виступають за припинення як нелегальної, так і легальної імміграції, правлячі еліти «соромливо відводять погляди – або вітають вторгнення» [8, с. 13].

Як відзначає американський соціолог В. Хенсон, правляча еліта в останні двадцять років замість серйозного діалогу із суспільством про проблеми, пов'язані з міграцією, воліє проводити потужну кампанію ідеологічної обробки населення, вкидаючи тезу про особливу долю «постіндустріальної» Америки. Мета цього промивання мізків – переконати суспільство в тому, що традиційні сектори економіки уходять у минуле, праця в них – доля іноземців, а місія справжніх американців – здійснювати соціальне управління: «Нехай мігранти готовлять нам обіди та міняють пелюшки нашим дітям, звільнивши нам руки для важливіших занять – судових позовів, гри на біржі та екологічного моніторингу. Китайці забезпечать нас усім необхідним для повсякденного життя – від взуття до телефонів. Якісними технологічними товарами – машинами та відеокамерами – займуться японці. А африканці, араби, іранці, росіяни і венесуельці нехай качають для нас нафту, псуючи власну екологію... Навіть продовольство, без якого ніяк не обійтися, нам поставлятимуть Мексика та Південна

Америка». У результаті формується покоління «рафінованих» американців, які займають конформістську позицію стосовно міграційних проблем і цивілізаційних конфліктів [9].

При цьому у більшості експертів не викликає сумніву той факт, що самі по собі міграційні процеси в сучасному глобалізованому світі носять лише в мінімальній мірі спонтанний характер, а в основному є сферою геополітичного, гео економічного та геокультурного управління [10, с. 476]. Висловлюються думки про те, що дане управління потребує вдосконалення [11]. Однак питання про персоніфікацію суб'єктів управління глобальними міграційними потоками залишається одним із найменш розроблених і висвітлених сучасною суспільною наукою.

Низка дослідників вважають, що імміграцію підтримують ті політичні сили, які за її рахунок розширюють свій політичний вплив. Наприклад, російський соціолог В. Штепа наполягає на тому, що представники лівих політичних сил активно підхльостували імміграцію з країн третього світу на Захід, ставлячи перед собою наступні завдання: 1. Одержання прив'язаного до них електорату, людей, які приречені голосувати за трудові або соціал-демократичні партії. 2. Нав'язування корінному населенню комплексу провини перед мігрантами. 3. Поступова трансформація світу в одну велику державу, що відповідає марксистській інтернаціоналістській ідеології [12, с. 113].

На думку Б. Кагарлицького, у посиленні міграційних процесів зацікавлені не ліві, а їхні ідеологічні опоненти – неоліберали. Він стверджує, що заохочення міграції явно стало частиною загальної неоліберальної стратегії, спрямованої на підриг робітничого руху та зміну співвідношення сил у суспільстві. Класове протистояння повинно було замінитися етнічними конфліктами, які (на відміну від протиборства праці та капіталу) не мають вирішення. Солідарність трудящих повинна була замінитися роз'єднаністю знедолених «множин» [13, с. 85].

П. Б'юкенен обвинувачує в підхльостуванні міграції Демократичну партію США, яка, на його думку, розглядає мігрантів як свою електоральну базу. Саме завдяки діяльності демократів у США було проведено кілька амністій для нелегальних іммігрантів, а також значно лібералізовано міграційне законодавство. У результаті в 90-х роках латиноамериканці та афроамериканці склали більше 70 млн. чоловік, а 11 із 12 афроамериканців і 2 із 3 латиноамериканців, за даними соціологічних досліджень, стабільно підтримували на виборах кандидатів від Демократичної партії [14, с. 192]. В остаточному підсумку перемоги на президентських виборах Б. Клінтона та Б. Обама стали можливими в результаті радикальної зміни етнічного складу країни.

Останнім часом стало модним підозрювати в нагнітанні міграційних пристрастей консервативні та праворадикальні сили, котрим на тлі міжцивілізаційних протистоянь вдається мобілізувати під свої прапори патріотичний електорат. Європа вже зіштовхнулася з реакційними антиімміграційними рухами, такими як Національний Фронт у Франції, блок «Влаамс» і партія «Фламандський інтерес» у Бельгії, «Ліга Ломбарда»

і Національний альянс в Італії, Партія Свободи в Австрії, Національний фронт Валлонії, партія «Лист» у Нідерландах, Народна партія Данії, Народна партія Швейцарії, норвезька Партія прогресу, Демократична партія Швеції, партія «Атака» у Болгарії, «Партія незалежності Великобританії», партія «Велика Румунія» та ін. [15].

Однак, погоджуючись із тим, що низка політичних сил на тактичному рівні може отримати певні зиски від міграційних процесів, важко погодитися з тим, що саме ці сили є локомотивами процесу глобального переселення народів. Наявність певної зацікавленості в міграційних процесах з боку практично всього спектра політичних сил (лівих, ліберальних, демократичних, консервативних і ультраправих) швидше свідчить про те, що суб'єкти глобального управління міграційними процесами знаходяться над політичними системами суспільств. І в даному випадку варто з великою увагою поставитись до теорії російського соціолога О. Зінов'єва, який пояснює даний феномен активністю глобального надсуспільства.

На його думку, на Заході штучно нагнітаються пристрасті з приводу демографічної кризи євроатлантичної цивілізації та наводнення західного світу представниками інших культур. Методологічною основою цієї кампанії виступають роботи С. Хантінгтона й П. Б'юкенена, в яких аналіз ситуації, що склалася, носить поверхневий і некоректний характер. По-перше, у даних дослідженнях здійснюється підміна абсолютних величин відносними. Автори фокусують увагу на скороченні відсотка представників західного світу у масі людства, «не зазначаючи, що абсолютне їх число є цілком достатнім, щоб управляти багатьма мільярдами людей». Зменшення впливу Заходу в людських екстенсивних вимірах компенсується інтенсивним технологічним прогресом, що дає можливість «надати місця правителів десяткам мільйонів «західноїдів» у системі світового західного ладу». По-друге, дослідники прагнуть перетворити на аксіому твердження про те, що «начебто наповнення країн Заходу людьми незахідними послаблює західний світ», а «сам цей процес є чимось невідконтрольним силам Заходу». Насправді ж міграційні потоки цілеспрямовано впливають в західні суспільства для виконання стратегічних задумів правлячої глобалістської еліти [16].

Рухаючись шляхом «скорочення відсотка «західноїдів» у масі населення та розбавлення їх незахідноїдами», глобалістська еліта здійснює навмисне і планомірне руйнування західних національних держав... Кінцева мета цих зусиль – перетворення сучасних держав на «атомізовану різноплеменну масу населення», якою можна буде керувати в інтересах глобального надсуспільства [17, с. 259–260].

О. Четверікова ілюструє цю тезу на прикладі організації міграції в Європу вихідців з ісламських країн. На її думку, для транснаціональних еліт принципово важливо, аби в Європі існували постійні вогнища напруженості, які можна розпалювати в будь-який момент, коли якийсь з урядів захоче вийти за чітко обкреслені їм рамки дій з боку міжнародних і наднаціональних організацій. «Запускаючи в Європу величезні маси мусульман, корпоратократія отримала зручну зброю для контролю над

політичною і соціальною ситуацією» [18].

Варто зауважити, що запропонована теорія найбільш повно та послідовно пояснює перелічені вище факти та тенденції демографічно-міграційних процесів сучасного світу. Проте, якщо дотримуватися логіки О. Зінов'єва, доведеться констатувати, що Захід іде шляхом цілеспрямованого демонтажу класичної ліберально-демократичної моделі як форми суспільного устрою національної держави. Гіпотетично можна припустити, що кінцевою метою цього проекту може стати становлення певної глобальної державності з єдиним громадянським суспільством та ліберально-демократичним режимом (теорія якого досі не розроблена), однак в умовах збереження складної ієрархічної структури людства та обмеженості ресурсної бази Земної кулі скоріше можна стверджувати, що демонтаж національних ліберальних демократій повинен закінчитися встановленням глобального авторитарного режиму (за змістом) з формальними елементами ліберально-демократичних інститутів і фразеології.

Висновки. Вищенаведене засвідчує необхідність зміни акцентів у дослідженнях міжнародних міграційних процесів – від традиційного опису економічних і соціально-демографічних причин міграції до більш глибокого пояснення масштабів, напрямків, складу міграційних потоків, факторів, що визначають мотивації рішень мігрантів про переміщення та вибір місця самореалізації, а також мотивації держав і наддержавних структур, що стимулюють певні міграційні процеси або перешкоджають їм.

Необхідний перехід від простого опису механізмів соціально-економічної адаптації мігрантів до всебічного дослідження форм і шляхів їх суспільно-політичної інтеграції з місцевим населенням та можливих наслідків цього процесу для суспільства, особливо для зміни структури й динаміки політичних відносин. Назріла необхідність переходу до поглибленого і комплексного пізнання сутності міграційних процесів як таких, що призводять до масштабних наслідків не тільки в економічній і демографічній сферах, але й у соціокультурних і політичних аспектах життєдіяльності сучасних суспільств. Лише така постановка питання може забезпечити розкриття закономірностей і механізмів сучасних міграційних процесів, що дозволить успішно здійснювати моделювання та прогнозування їх наслідків.

Ефективна реалізація такого завдання можлива лише за умови створення цілісної спеціальної політологічної теорії (політології міграції), предметом якої може виступати політична свідомість і поведінка мігранта в конкретному історико-культурному й соціально-економічному середовищі, що сприяють становленню (трансформації) різних суспільно-політичних структур та інститутів.

Область політологічного вивчення міграції надзвичайно широка і може включати наступні напрямки: міграційна мобільність населення в різних етнонаціональних, релігійних і соціальних групах; механізми отримання соціально-політичного статусу індивідами або групами в приймаючих суспільствах; процеси політичної соціалізації та інтеграції мігрантів;

діяльність діаспор з відстоювання соціальних, культурних і політичних прав своїх членів; громадянська, політична і національна самоідентифікація мігрантів; стратегії етнополітичної самореалізації іммігрантів; політичні детермінанти міграційних процесів; політичні інститути підтримки міграційних процесів; вплив міграції на політичну систему і політичний режим; громадянська натуралізація мігрантів; політичні права іммігрантів; політичні переваги мігрантів та їхнє політичне становище; проблеми націоналізму, екстремізму та «експорту» політичної нестабільності; ціннісні й соціально-психологічні основи конфліктів, пов'язаних з міграцією; проблеми національної безпеки приймаючих суспільств; міграційні фактори в революціях і війнах.

До завдань політології міграції входить також дослідження процесів дифузії політичних цінностей, традицій і практик, що виникають у результаті взаємодії між мігрантами та соціумом, що їх приймає.

Фактично політологія міграції як наукова дисципліна повинна вивчати специфіку всіх соціально значущих областей життя суспільства, розглядаючи їх з погляду політичних наслідків міграційного процесу із застосуванням загальних і спеціальних методик політологічного дослідження.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Ионцев В. А. Международная миграция населения: теория и история изучения / В. А. Ионцев. – М.: Диалог-МГУ, 1999. – 370 с.
2. Бестужев-Лада И. В. Альтернативная цивилизация / И. В. Бестужев-Лада. – М.: Изд-во Алгоритм, 2003. – 448 с.
3. Kubánek M. Proč křesťané vítají imigraci z třetího světa? / M. Kubánek // Neviditelný pes. – 2015. – 21 února.
4. Валлерстайн И. После либерализма / И. Валлерстайн; пер. с англ. под ред. Б. Ю. Кагарлицкого. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 256 с.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон; пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М.: ООО Изд-во «АСТ», 2003. – 603 с.
6. Бжезинский Зб. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / Зб. Бжезинский; пер. с англ. – М.: Междунар. отношения, 2004. – 288 с.
7. Иноземцев В. Л. Социодинамика хозяйственных систем в XX столетии / В. Л. Иноземцев, Е. С. Кузнецова // Свободная мысль – XXI. – 2001. – № 1. – С. 14–36.
8. Бьюкенен П. Дж. На краю гибели / П. Дж. Бьюкенен; пер. с англ. М. Башкатова. – М.: АСТ; АСТ МОСКВА, 2008. – 349 с.
9. Hanson V. D. America is Not Post-Anything / V. D. Hanson // The Washington Times. – 2008. – 18 July.
10. Переслегин С. Б. Самоучитель игры на мировой шахматной доске / С. Б. Переслегин. – М.: АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2006. – 619 с.
11. Editorial. Xenophobia in hardcover // The International Herald Tribune. – 2006. – 4 September.
12. Штепа В. RUтопия / В. Штепа. – Екатеринбург: Ультра. Культура, 2004. – 384 с.
13. Кагарлицкий Б. Ю. Политология революции / Б. Ю. Кагарлицкий. – М.: Алгоритм, 2007. – 576 с.
14. Бьюкенен П. Дж. Смерть Запада / П. Дж. Бьюкенен; пер. с англ. А. Башкирова. – М.: ООО Изд-во «АСТ», 2003. – С. 192.
15. Kiss Y. Xenophobes, not workers, are uniting across Europe / Y. Kiss // The Guardian. – 2007. – 30 January.
16. Зиновьев А. Идеологическая глобализация. Американцы претендуют на

роль правителей человечества / А. Зиновьев // Независимая газ. – 2002. – 26 февр.

17. Зиновьев А. А. Русская трагедия. Гибель утопии / А. А. Зиновьев. – М. : Изд-во Эксмо, 2003. – 512 с.

18. Четверикова О. Демографическая революция в Европе: миграция как орудие [Электронный ресурс] / О. Четверикова // Институт высокого коммунитаризма. – Режим доступа : Сайт «Институт высокого коммунитаризма». – http://communitarian.ru/publikacii/evropa/demograficheskaya_revolyuciya_v_evrope%3A_migraciya_kak_orudie_globalizacii. – (дата звернення 20.08.2016) – Назва з екрана.

Белошицкий С. В., доктор политических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и образовательных технологий Хмельницкого областного института последипломного педагогического образования (Хмельницкий, Украина), E-mail: prostir25@ukr.net

Политические аспекты современной международной миграции: осознание реалий и задачи политической науки.

***Аннотация.** Рассматриваются политические последствия и детерминанты современной международной миграции. Отмечается, что миграционные процессы в современном глобализованном мире превращаются из спонтанного процесса в сферу геополитического, геоэкономического и геокультурного управления. Делается вывод, что для исследования этого феномена необходимо создать целостную специальную политологическую теорию (политологию миграции), предметом которой могут выступать политическое сознание и поведение мигранта в конкретной историко-культурной и социально-экономической среде, способствующие становлению (трансформации) различных общественно-политических структур и институтов.*

***Ключевые слова:** международная миграция населения, социокультурные трансформации, политическая адаптация, мультикультурализм, политология миграции.*

Biloshitskiy S., doctor of political sciences, docent, associate professor of the department of management and educational technology Khmelnytsky regional Institute postgraduate education (Khmelnytsky, Ukraine), E-mail: prostir25@ukr.net

Political aspects of present-day international migration: awareness of the realities and the tasks of the political science.

***Abstract.** International migration is becoming a powerful factor of forming the contours of the global economy and politics of the future. More and more attention is paid to non-economic effects of migration. It is clear that migration of nations is accompanied by some special consequences related to collision and diffusion of different cultures, religious and national traditions which destabilize host societies. In addition, migrants form migration networks that link them with the metropolis as well as with the original homeland. All these things turn the issue into political one. Migration processes in the globalized world are turning from a spontaneous process into a sphere of geopolitical, geoeconomic and geocultural management. For investigating this phenomenon it is necessary to create a special political theory (politicalology of migration, political science of migration) the objects of which can be migrant's political consciousness and behavior in a definite historic-cultural and socio-economic environment that contribute to the formation (transformation) of various societal-political structures and institutes. The objectives of the political science of migration should also include studying diffusion processes of political values, traditions and practices that result from the interaction between migrants and host societies. In fact, politicalology of migration as a scientific discipline is to examine the specifics of all socially important areas of society considering them in terms of political consequences of the migration process using general and specific methods of political science research.*

Keywords: *international migration of population, sociocultural transformations, political adaptation, multiculturalism, politology of migration (political science of migration).*

УДК 323 (477)

Voronova T.V.,

PhD in political sciences, Lecturer of the Department of Political Science,
Oles Gonchar Dnepropetrovsk National University (Dnipro, Ukraine)
E-mail: visnukDNU@i.ua

THE MODERN POLITICAL LEADERSHIP IN UKRAINE

Abstract. *The article investigates the features of political leadership within and at the end of «Euromaidan». Petro Poroshenko is considered as one of the political leaders of «Euromaidan», who demonstrated excellent behavior from others and thus become the main beneficiaries eligible for the redistribution of supporters. As the President of Ukraine he has demonstrated the ability to structure the cognitive space by creating mass awareness, promotion and support of social categories that is able to accommodate the largest possible number of followers and implements positive program of presidential political leadership.*

Keywords: *political leadership, «Euromaidan», political party leaders, constituents, presidential political leadership.*

The study of political leadership in Ukraine again and again becomes relevant due to continuous updating of the representatives of this institution, as well as of the conditions of its existence, in particular, the mechanisms of formation of political leadership.

You may consider the administrative political leadership the most widespread in Ukraine. Perhaps the most important for the country is the president's political leadership, which you may consider one of the varieties of political administrative leadership. For example, by the results of early presidential elections in Ukraine in 2014 Poroshenko took the first place, following him: Julia Tymoshenko, Oleg Lyashko, Anatolii Hrytsenko, Serhiy Tigipko. Except Oleg Lyashko, the other participants have quite a considerable administrative experience and perceived primarily as officials. Oleg Lyashko is party leader. Yulia Tymoshenko is also a party leader, but her ranking is mostly linked to the experience as prime minister of Ukraine.

The election was preceded by Euromaidan and some of the activists and leaders of the protest movement also took part in the presidential elections. For example, participants were: Olga Bogomolets that has less than 2% of the vote and Dmitry Yarosh - less than 1%. Looking at the experience of the presidential election in Ukraine than its winners, until recently, were former prime ministers, people with extensive experience in public administration.

Parliamentary and presidential elections held in the last 20 years in Ukraine, reveal peculiarities of political leadership in the country. Incidence of ranking of the Ukrainian presidents at some time after the elections is due to the fact that they failed to offer its citizens, as distinct from their voters, sense of a united «we», which was to unite the society and the leader, none of them could show themselves

as a instance that supports «collective identity».

Presidential political leadership of Leonida Kuchma didn't adhere the basic conditions for effective leadership, such as the ability to form social categories that enable the opposition of «us» and «them», the ability to link these categories to the needs and attitudes of followers to perform the role of «prototype» that is the epitome of the proposed social category. The positive meaningful program of presidential political leadership was almost missing.

During the 2004 presidential election the alternatives of further national development were defined, that marked just the presence of positive meaningful programs that have led to the mobilization of public and political forces. However, both positive content programs did not have sufficient capacity to consolidate the society, because sometimes they appealed to opposite categories. We can talk here about the wrong choice of agenda for positive content programs.

In the 2004 election, Yushchenko did the emphasis on the positive side of the identity of «Europeanism», i.e. began actively impose on the society new categories such as «European integration» that potentially could cause rejection, he activated the category of «reform,» «democratization.» His proposed identity bare deepening of internal contradictions in regional and ideological format. Consequently Yushchenko in the status of the President faced a very difficult problem of consolidation of society.

Viktor Yanukovich during two presidential campaigns partially preserved his proposed program of positive content. However, a noticeable disadvantage was that under its «prototype», that the followers were up to, occupied the central factor in the opposition, so he built his leadership rhetoric in opposition to «us» and «them» as they were representatives of the «orange» camp. This contributed the mobilization of his supporters, but again, bore visible signs of regional identity.

In the 2010 presidential election positive meaningful program of Viktor Yanukovich, oriented on such categories as «stability», «historical memory» took the second place against the negative categorization. But today we can see a clear attempt of the President of Ukraine to offer to society the positive program content throughout activating the categories of «European Integration» and «modernization.»

Leadership differs depending on the characteristics of the political process: extraordinary, selective, normal. During the election campaign the attention of followers is attracted to its direct participants, who apply for relevant positions. The advantage of this process use those who already have the relevant experience, because voters prefer the current mayor than his competitors and experienced officials, than to those who don't have that much experience, hoping that their experience will enable them to better perform their functions. Thus administrative experience is a competitive advantage in the electoral process in itself provides a selection of needed kind of political leader. Relevant professional skills are the part of «ideal image» of the candidate for mayor, MP and the President of Ukraine.

Under normal conditions of the political process in the foreground there are also carriers of the administrative political leadership, because they are constantly driven by dealing with important for voters affairs, they are at the center of attention while leaders operating in an environment of non-governmental organizations or

political parties are on the periphery of attention and have to make serious efforts to draw the attention of voters.

The only exception in the situation is the periods of extraordinary political process, when attention is switched from administrative political leaders to their competitors. While each of the above steps of extraordinary political process in Ukraine there appeared political leaders, no way linked to the state apparatus. «The revolution on granite» - Oles Doniy, Vyacheslav Kirilenko and Oleg Tyahnybok, «Ukraine without Kuchma» - Yulia Tymoshenko and Andrey Shkil, the Orange Revolution - Yuriy Lutsenko, Svyatoslav Vakarchuk, Euromaidan - Dmitry Yarosh, Yegor Sobolev and more. However, the appearance of this type of leaders is a phenomenon, as we can see, more situational and more widespread in Ukraine is and will remain the administrative political leadership.

The peculiarity of the Ukrainian political leadership, since the protest movement «Ukraine without Kuchma», gained a significant influence on the processes of mass protests. The last such event was the «Euromaidan», during which the status of political leaders have received a completely new faces, confirming this way its importance in the processes of creation of new political leaders.

Party leaders, such as Yatsenyuk, Klitschko and Tyahnybok showed during «Euromaidan» constructively oppositional behavior, while civil society leaders - opposition-confrontational. This difference can be explained through an appeal to the views of R. Tucker, who suggested using the term «supporting myth» of society to create a typology of political leaders. Speaking of the myth, he had meant a vision, an idea or concept of society as a whole. Party leaders are striving to preserve and use the «supporting myth» of society, seeing in the activities of their opponents the deviations from the model, rooted in myth and calling them to overcome it by changing certain negative practices.

Leaders of the civil sector, such as Yegor Sobolev, regard the situation as so fundamentally wrong that the only way out of the situation they see in the fundamental restructuring of society, that is the change of the «supporting the myth». The origin of these political leaders left a special mark on their characteristics, because their activities within the framework of non-governmental organizations have its own peculiarities. As part of such activities conservation or the loss of leadership depends on personal qualities of a man, on his ability to navigate through the complex group processes, on developing solutions that address the specific needs of people and groups in the context of social demands and social situation parameters.

Political parties are the important institution forming political leaders in Ukraine. A party leadership can also be considered as a separate social situation that requires special skills, or special leaders. It does not belong to the typology of administrative leadership, as it is entirely different situation. By the way political leaders are operating under the Parliament should also be classified into «administrative» and «party». For example Yatsenyuk in his tenure as the Speaker developed as a political leader, but it was an administrative political leadership. Instead, MPs, that did not embrace the administrative positions in the structure of the Parliament, such as Kaplin or Lyashko during the first period of its activity, are not the representatives of the administrative and political leadership and belong to

the parties.

Besides party leadership, in the context of Ukraine we should talk about the political leadership that comes from NGOs. Political parties and civic organizations provide a potential political leader with a public platform for self-presentation and official status. In this framework potential political leaders have the ability to act as members of certain social groups, to act on their behalf, demonstrate the presence of characteristic qualities of the entire group, initiate group processes, collective actions, stimulate mass movements.

Leadership in public organizations can be divided into situational and personal. Examples of the first are protest leaders of NGOs, that appeared situational, in case of appearance of counter-social motivation in response to a gross violation of the interests of social groups. These leaders are situational and they can become political leaders only in a situation where protest is transferred to the political level and requires the intervention of public authorities. The second type of NGO leaders formed due to the presence in them of personal leadership skills, self-determined activity, the pursuit of development, taking into account patterns of development in general, the ability to navigate the complex group processes. This type of community leaders has the best chance for self-realization in the political sphere.

Clearly, not all representatives of the leaders of «third sector» organizations can claim to be a political leader. Even when it comes to leadership in informal organizations, social movements or civil unions, it gains political leadership features only on the condition that the activities of these groups or teams are focused on the implementation of their aims by political activities and means of legitimate (and, of course, legal) influence on state power, or when the transition to the leader of the political activity.

In our opinion, extremely important and productive from a methodological point of view to spend quite a clear division between the leadership in the form of public activity (in fact it's variety of forms of leadership at the level of different civil society institutions, that are directed on group self-organization and joint apolitical activities) or spiritual leadership (which is, specifically, creative, scientific, religious leadership) and political leadership. Moreover, recreating the thesis about the decisive focus of a political leader on power, it's actually about state power, because, as it was pointed out by J. Blondel (this thesis it explicitly or implicitly traced in almost all studies of post-Soviet authors who study the problems of political leadership), the power of a political leader is always constituted by vertical scheme, ie - is implemented from the top down. So leadership in NGO is likely the resource for political leadership than on its own is a political leadership, the same thing with the protest leader, it is rather a resource for the development of a political leader. However, this does not obstruct us to examine the importance of civic leader and protest leader for the consolidation of democracy in Ukraine. The importance of these types of numerous leaders reflected in their numerous presences in Parliament - Sobolev, Filatov, Parasjuk, Denisenko.

The development of political leadership in parties and NGOs provokes the increase of the number of their representatives in local councils, community boards, etc., requiring adjustment of their training. One option would be the

implementation of parties' responsibility for the preparation of local politicians. However, it is reasonable to organize courses within regional institutes of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine for party and civil society activists as future political leaders who influence the public administration. Successful completion of these courses is a prerequisite for participation in public institutions in the government, such as community councils and colleges, as well as registration of candidates for deputies of local councils.

Among the political leaders who have reached a new level of popularity during the «Euromaidan» we should at first remember Petro Poroshenko, who also refused to model the behavior of a party leader and were close to the leaders of the civil sector.

Political leaders are obliged to structure the cognitive space of the mass consciousness through the creation, promotion and support of social categories that can accommodate the largest possible number of followers, members of the public. Low rating in the first years after the election of all previous Ukrainian presidents is just a sign that they were not able to create a sense of a common «we», which is to unite society and a leader, none of them was able to show him as the instance that supports «collective identity.»

Can the new political leaders that appeared in the wake of the protests, avoid these mistakes? By nature they are more expressive leaders, focused on the support in own supporters a sense of unity, subjectivity and inspiration, while after the «Euromaidan» society needs leaders are more instrumental, that will indicate the clear and affordable objectives, establish communication and ensure the mobilization of the masses. If Yarosh, Parasyuk and Sobolev, as leaders were expressive, provided inspiration for «Euromaidan» participants, suggested goals, provided communication and mobilization among the participants, but then, at the end of this extraordinary situation, it was found that for the majority of the population, they are weak political leaders. Against this background, in the most advantageous position got Petro Poroshenko, who is different from them as to his nature and properties of his followers and the relationship with them and with the context in which the leadership is held. If Dmitry Yarosh can be identified as a leader - «standard-bearer», due to the presence of his own vision of reality and the desire for a radical transformation of the existing political system, the ability to determine the dynamics, tempo, character of political events, to shape a political perspective; then Poroshenko was close to the image of a leader - «fireman», trying to respond to events in the Crimea, and then the formation of DNR and LNR as the problems that have been already brought to his followers' reality. Now he is transformed into a leader - «trader», seeking to engage followers in the realization of his ideas and plans.

Poroshenko also can be considered as a political leader who has gained popularity and followers through «Euromaidan». However, he differs from all other leaders associated with this action - from Sobolev, Yarosh, Parasyuk, Bogomolets, Bulatov and others. We can talk about the prominent role of «Euromaidan» in the development of Poroshenko, a political leader, as in 2013 he didn't exist in this capacity, and in any political sympathies ratings his result was below the statistical error. The only positive reason for his rise was the same low level of anti-rating,

which gave him a considerable potential for future growth.

During «Euromaidan» Poroshenko showed excellent behavior different from all of the key public figures. Unlike most of the opposition trio, he distanced himself from any talks with Yanukovich, and the current government, did not stated any claims or positions for power, in contrast to the public sector leaders he exhibited a tendency to compromise and did not use radical statements. On the background of laconic but effective Poroshenko, opposition trio looked demagogues. Vitali Klitschko, Arseniy Yatseniuk and Oleg Tyahnybok during the protests lost the confidence of their supporters, because of the reckless statements and promises that have not subsequently been implemented. Poroshenko held steady in the enlarged circle of leaders of the Maidan, he has constantly performed at the Viche and has been actively engaged in meetings with European officials, visited European conferences and other similar activities. In the end he managed to get the role of a «third force» to avoid criticism that focused on supporters of Yanukovich and the opposition trio.

Problems of presidential political leadership in Ukraine traditionally is in the issue of spreading negative categorization, which led to the opposition of the followers, and the neglect of the formation of the positive content of programs, which would have led to consolidation and mobilization of the whole society, not just specific groups of voters. Poroshenko managed to avoid this, since such categories as the «end of hostilities», «the end of the political crisis», «update power» and «territorial integrity» is in the line with the needs and attitudes of followers. As a result, Petro Poroshenko - this is the first Ukrainian president who won an overwhelming majority in all regions of the country.

Now he additionally offers the activation of the categories of «European Integration» and «renewal of the country». The mobilization potential of his leadership is maintained by a clear categorization of «others», as that can now be used as «separatists» and radical elements and the corruptionists, which obstruct the modernization of the country. Thus, Poroshenko, who as a political leader is the result of «Euromaidan», is now the most successful as a political leader at the post of President of Ukraine, while maintaining the rating even in a year after the election.

Воронова Т. В., преподаватель кафедры политологии, Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара (Днепр, Украина), E-mail: vvvvvvv2002@ukr.net

Современное политическое лидерство в Украине.

***Аннотация:** Статья посвящена исследованию особенностей политического лидерства в рамках и после завершения «Евромайдана». В качестве одного из политических лидеров «Евромайдана» рассматривается Петр Порошенко, который продемонстрировал поведение отличное от других и благодаря этому стал главным бенефициаром процесса перераспределения сторонников. В качестве Президента Украины он демонстрирует способность структурировать когнитивное пространство массового сознания путем создания, стимулирования и поддержки социальных категорий, способных вместить в себя как можно большее количество последователей, и реализует положительную программу президентского политического лидерства.*

***Ключевые слова:** политическое лидерство, «Евромайдан», партийные*

политические лидеры, последователи, президентское политическое лидерство.

Воронова Т. В., викладач кафедри політології, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна), E-mail: vvvvvvv2002@ukr.net

Сучасне політичне лідерство в Україні

Анотація: *Стаття присвячена дослідженню особливостей політичного лідерства в рамках і після завершення «Євромайдану». В якості одного з політичних лідерів «Євромайдану» розглядається Петро Порошенко, який продемонстрував поведінку відмінну від інших, і завдяки цьому став головним бенефіціаром процесу перерозподілу прихильників. Як Президент України він демонструє здатність структурувати когнітивний простір масової свідомості шляхом створення, стимулювання та підтримки соціальних категорій, здатних вмістити в себе якомога більшу кількість послідовників, і реалізує позитивну програму президентського політичного лідерства.*

Ключові слова: *політичне лідерство, «євромайдан», партійні політичні лідери, послідовники, президентське політичне лідерство.*

УДК 327:323.28

Новоскольцев Г. Б.,

кандидат політичних наук, доцент
(Харків, Україна), E-mail: visnukdnu@i.ua

ТЕРОРИЗМ ЯК ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

Анотація. *На межі XX – XXI століть феномен тероризму істотно змінився: сталася його транснаціоналізація, що значно підвищило міру небезпеки загрози. Тероризм, мотивований соціальними, релігійними, ідеологічними та політичними причинами, активно взаємодіє з різними формами організованої злочинності, такими, як наркобізнес, незаконна торгівля зброєю, легалізація прибутків, отриманих злочинним шляхом. В умовах трансграничного характеру терористичної загрози особливого значення набув чинник налагодження повноцінної міжнародної співпраці на регіональному та глобальному рівнях. Проте відсутність міжнародно-визнаного визначення поняття «тероризм» створює можливість для політики «подвійних стандартів».*

Ключові слова: *тероризм, терорист, терористична група, злочин, насильство, примус.*

Мета даної статті – аналіз тероризму як глобальної проблеми сучасності. Її основні завдання такі: виявити природу і форми тероризму; показати міжнародний характер терористичних загроз і викликів.

Нелегко дати визначення тероризму, оскільки іноді в це поняття вкладається різне значення. Сучасне суспільство зіткнулося з багатьма видами тероризму, а тому цей термін позбувся чіткого смислового навантаження. Під тероризмом розуміють і чисто карні викрадення людей з метою викупу, і вбивства на політичному ґрунті, і жорстокі методи ведення війни, і викрадення літаків, і шантаж, тобто акти насильства, спрямовані проти власності та інтересів громадян. Існує більше ста визначень терору й тероризму, але жодне з них не є досить вдалим. Слово терор походить із латинської мови: *terror* – страх, жах [3, с. 47]. Дійсно, будь-які дії терориста (навіть не пов'язані зі вбивством) завжди припускають насильство,

примус, загрозу. Головний засіб досягнення мети для будь-якого терориста – це залякування, створення атмосфери страху й невпевненості, наведення жаху. Зважаючи на крайню громадську небезпеку та жорстокість актів терору, їх антисоціальність і антигуманність, тероризм можна визначити як громадський феномен, що полягає в протиправному використанні крайніх форм насильства або загрози насильством для залякування супротивників з метою досягнення конкретних цілей.

У сучасному світі існує безліч форм тероризму, які можна класифікувати за суб'єктами терористичної діяльності й спрямованості на досягнення тих або інших результатів. Внутрішньодержавний тероризм є діяльністю спеціально організованих терористських груп або терористів-одинаків, акції яких спрямовані на досягнення різних політичних цілей в межах однієї держави. Терором може називатися насильство, свідомо спрямоване по відношенню до держави. Насильство виступає в двох формах: 1) пряме насильство, яке виражається в безпосередньому застосуванні сили (війна, збройне повстання, політичні репресії, терор), і 2) непряме (приховане) насильство, яке не припускає безпосереднього використання сили (різні форми духовного, психологічного тиску, політичне втручання, економічна блокада), але означає тільки загрозу застосування сили (політичний тиск, дипломатичний ультиматум) [2, с. 64]. Як відзначається в правовій літературі, до державного терору частіше вдаються нестабільні режими з низьким рівнем легітимності влади, яка не може підтримувати стійкість системи економічними та політичними методами.

Політичний терор, наприклад, Росія пізнала ще за часів «Народної волі», учасники якої широко користувалися терористичними методами для боротьби з ненависним урядом (ця організація підготувала 7 замахів на Олександра II) [8, с. 49]. Проте, якщо в минулі часи терористи обирали в якості жертв конкретних державних або громадських діячів, то сучасні політичні терористи не гребують масовими вбивствами, перетворюючи часто сторонніх жертв на один із найдієвіших засобів сучасного тероризму. Паніка – ось на що розраховують терористи. Вони нічого не вимагають, ні до чого не закликають. Просто висаджують у повітря будівлі, намагаючись посіяти тваринний страх і паніку. Страх не є самоціллю. Страх – лише засіб досягнення певної політичної мети. Таким чином, політичний тероризм – це використання терору в політичних цілях. Саме тому головними об'єктами терористичних дій виступають великі маси свідомо беззахисних людей. І чим жорстокіша й кривавіша буде терористична акція, тим краще для терористів, тим швидше влада, політичні сили або населення робитимуть те, що від них вимагають. У цьому відношенні лікарні, пологові будинки, дитячі садки, школи, житлові будинки є ідеальними об'єктами для політичних терористів. Тобто, при політичному терорі головним об'єктом дії є не самі люди, а політична ситуація, яку за допомогою терору відносно мирних жителів намагаються змінити в потрібному для терористів напрямі. «Звичайні» терористи для досягнення своїх цілей спочатку погрожують насильством, і тільки при непоступливості реалізують свої загрози. Політичний же терор спочатку припускає масові людські жертви. Отже,

тероризм кваліфікується як карний злочин, незалежно від його причин, цілей і мотивів. Сучасний політичний тероризм злився з карною злочинністю, вони взаємодіють і підтримують один одного. Їх цілі й мотиви можуть бути різними, але співпадають форми й методи. Наприклад, колумбійські терористичні організації взаємодіють із наркомафією, корсиканські – із сицилійською мафією. Часто для отримання достатніх фінансових ресурсів для своєї діяльності політичні терористичні угруповання користуються карними методами – контрабандою, незаконною торгівлею зброєю [2, с. 51]. Крім того, не завжди можна зрозуміти, з якою метою здійснюються такі акти, як захоплення заручників, вбивство відомих журналістів, викрадення літаків. Який характер вони несуть – політичний або карний?

Коли державний тероризм виходить за межі окремих країн, він набуває характеру міжнародного. Цей вид тероризму набув небачених, глобальних масштабів. Міжнародний тероризм розхитує державні й політичні засади, завдає величезного матеріального збитку, знищує пам'ятники культури, підриває міжнародні відносини, проявляється в безладному насильстві, зазвичай спрямованому проти людей без розбору для створення в масах такої ідеї, коли мета виправдовує засоби: чим жахливіший злочин, тим краще з точки зору терористів. Різновидами міжнародного тероризму є транснаціональний і міжнародний. Перший проявляється різними акціями недержавних терористичних організацій в інших державах. Проте вони здійснюються самостійно й не націлені на зміну міжнародних відносин. Другий різновид тероризму проявляється в діях міжнародної організованої злочинності, учасники якої можуть бути далекі від будь-яких політичних цілей, а їх акції можуть бути спрямовані проти конкуруючих злочинних організацій у іншій країні.

Відповідно до спрямованості тероризм можна класифікувати також на: а) соціальний, який переслідує мету корінної або часткової зміни економічного чи політичного устрою власної країни; б) націоналістичний, практикований організаціями сепаратистського толку та організаціями, що поставили своєю метою боротьбу проти диктату інонаціональних держав; в) релігійний, пов'язаний або з боротьбою прибічників однієї релігії (чи секти) у рамках загальної держави з прибічниками інших, або зі спробою скинути світську владу й затвердити владу релігійну [3, с. 82]. Тероризм, що є небезпекою глобального масштабу в сучасних умовах, по суті, перетворився на загрозу політичним, економічним, соціальним інститутам держави, правам і фундаментальним свободам людини. Людству загрожує ядерний тероризм, тероризм із застосуванням отруйних речовин, інформаційний тероризм.

«Сьогодні у світі налічується близько 500 нелегальних терористичних організацій. З 1968 по 1980 рр. ними було здійснено близько 6700 терористичних актів, у результаті яких загинуло 3668 і поранено 7474 людини. У сучасних умовах спостерігається ескалація терористичної діяльності екстремістськи налаштованих осіб, груп і організацій, ускладнюється її характер, зростають витонченість і антилюдяність терористичних актів. Згідно даних зарубіжних дослідницьких центрів сукупний бюджет у сфері

терору складає щорічно від 5 до 20 млрд. доларів» [4, с. 18]. Хотілося б відмітити той факт, що окрім численних терористичних організацій існує і безліч підтримуючих ці організації державних структур і навіть держав-спонсорів тероризму. В основному це розвинені західні й арабські нафтовидобувні країни. Абсолютно очевидно, що явище тероризму стає особливо небезпечним, якщо воно створюється й підтримується державними режимами, особливо диктаторського, націоналістичного, сепаратистського типу. Передбачається, що бази підготовки терористів існують щонайменше в десятці країн: Іран, Ірак, Північна Корея, Лівія, Сомалі, Куба, Сирія, Судан. Екстремістські і терористичні організації та угруповання, не виключаючи й мусульманські, знаходяться на території таких розвинених країн як Німеччина, Великобританія, Франція. Терористичне підпілля (у тому числі такі угруповання, як «Хамас», «Хезболла», «Ісламський джихад») діють у важкодоступних джунглях і пустелях та ховаються в центрах великих міст [6, с. 357].

Події 11 вересня в США, терористичні акти в Ізраїлі, криваві акції чеченців, що вражають своєю жорстокістю й варварськими формами (вибухи в місцях масового скупчення людей – кафе, магазинах, адміністративних будівлях, пасажирських автобусах і літаках), і це далеко не повний список дій терористів-фанатиків за останні декілька років. Слід зазначити, що усі перераховані акти здійснювалися терористами на релігійному ґрунті. Саме релігійні переконання Усами бен Ладена та його послідовників роблять їх такими небезпечними. Відомо, що агенти так званого терориста номер один вже впродовж багатьох років намагалися купити або викрасти ядерні технології. Мабуть, вони вважали це своїм головним релігійним призначенням – дістатися до хімічної, біологічної та ядерної зброї масового ураження. Стівен Саймон, колишній член Ради Національної безпеки, що видав книгу пише про релігійний тероризм: «Це не насильство на службі будь-якої практичної програми. Це – вбивство невірних у славу Аллаха. Для людини нерелігійної – це безумство. І чи може це скінчитися само по собі? Факти говорять за себе: у них є тільки одна мета – убити якнайбільше людей, щоб підірвати таким чином владу сатани. І жодної відповідальності: є тільки один моральний критерій, і цей критерій – Бог» [7, с. 35]. Захоплені та переконані, що вони виконують волю Божу, терористи-фанатики позбавлені будь-якого морального самообмеження. Вони обмежені тільки своїми можливостями.

Сучасний тероризм представляє не лише загрозу безпеки окремих політичних або громадських діячів, організацій, держав. Зважаючи на глобальні масштаби й розмах тероризму сьогодні, можна з повною визначеністю стверджувати, що він представляє смертельну небезпеку для усього людства. Відомими фактами є спроби отруєння водопровідної води, застосування зброї масового ураження в метро, загрози застосування гірничного газу, бацили сибірської виразки, поширення якої могло б порівнятися за кількістю жертв з дією термоядерної зброї. Терористами також була створена підпілля лабораторія з виробництва палички ботулінусу, 200 грамів якого достатні для знищення усього живого на

планеті; не раз робилися спроби проникнути на ядерні об'єкти, отримати доступ до хімічної й бактеріологічної зброї.

Таким чином, для вирішення вищевикладеної проблеми видається необхідним вдосконалення національного законодавства, посилення санкцій по відношенню до держав, що підтримують тероризм, координація зусиль і тісна співпраця усіх міжнародних організацій у боротьбі з тероризмом. Коли суспільство переживає глибоку кризу, у першу чергу кризу ідеології та державно-правової системи, з'являється тероризм. У такому суспільстві з'являються різні опозиційні групи – політичні, соціальні, національні, релігійні, для яких стає сумнівною законність існуючої влади [7, с. 40]. Тероризм має тенденцію до росту саме в перехідні періоди та етапи життя суспільства, коли в ньому створюється певна емоційна атмосфера, а нестабільність є основною характеристикою базових стосунків і соціальних зв'язків. Це є благодатним ґрунтом для вирощування насильства й агресивності в суспільстві та призводить до того, що та або інша економічна, етнічна, соціальна, релігійна або інша група намагається нав'язати свою волю суспільству, використовуючи при цьому як інструмент реалізації своїх спрямувань насильство.

Проблема тероризму набуває особливої гостроти в період соціальних конфліктів, які є провокуючим чинником терористичної поведінки. У свою чергу причиною виникнення конфліктних ситуацій є перехідний період, корінна зміна соціально-політичного й економічного облаштування суспільства. Конфлікти відрізняються тривалістю, мірою гостроти протиріч, методами дозволу. «Розрізняються соціальні конфлікти, що мають політичні, економічні, національні, релігійні корені. Терорист використовує будь-яку форму конфлікту, оскільки вона створює сприятливі умови для досягнення ним своїх цілей шляхом скоєння злочинів» [10, с. 32]. Розглянемо найбільш суттєві причини, що породжують тероризм, на прикладі країн СНД. Перехідний період, обтяжений важкою економічною кризою, створює умови соціального протистояння, формує особливий стан масової свідомості, для якої характерна неадекватна оцінка реальної дійсності, широке поширення отримали настрої невпевненості, очікувань, що не виправдалися, соціального страху, озлобленості та агресивності. У цих умовах легко сприймаються екстремістські заклики до акцій протесту. Убогість, безробіття, безвихідь, крайня диференціація населення по рівню прибутків, слабкість державної влади, її нездатність забезпечити безпеку особи і її майна призводять до того, що культ насильства починає нестримно прокладати собі дорогу, і екстремізм в цих умовах стає невід'ємною частиною менталітету суспільства. Втрата людьми упевненості у своєму сьогоденні й майбутньому, руйнування усіх ідеалів колишнього радянського суспільства, атмосфера насильства та жорстокості, що панує скрізь, культивується засобами масової інформації, створюються дуже сприятливі умови для росту злочинності, а тероризм набуває масштабів національного лиха.

Наприклад, не варто забувати про те, що Росія має унікальні геополітичні характеристики: безмірність території, багатонаціональний

характер населення, несхожість традицій і звичаїв націй і народностей, нерівномірність регіонального соціально-економічного розвитку. На території Росії проживають мільйони мусульман, основна частина яких сповідує радикальні течії, пов'язані з проявами насильства та особливої жорстокості. У ряду народів і етнічних груп Росії насильство, екстремістські та терористичні методи рішення проблем часто є елементами національної культури й релігії.

Чинником, сприяючим активізації тероризму в Росії в пострадянський період, стало й руйнування адміністративно-командної системи. Цікавим видається той факт, що поширена за радянських часів теза про існування тероризму в міжнародних відносинах у капіталістичних країнах і лише окремих терористичних акцій в соціалістичних країнах, відповідала дійсності, оскільки світовий досвід свідчить про те, що суспільство демократичного типу створює сприятливіші умови для терористичної діяльності, ніж адміністративно-командна система з її суворим контролем як за поведінкою окремої особи, так і за функціонуванням усіх суспільно-політичних інститутів. Слід зробити висновок, що руйнування адміністративно-командної системи та демократизація суспільства можуть сприяти посиленню політичного екстремізму й тероризму. Особливо уразливим з цієї точки зору являється перехідний період, що супроводжується ломкою старих і формуванням нових державних структур, посиленням елементу нестабільності, різким загостренням внутрішніх протиріч, заснованих на невирішених соціально-економічних, національних, релігійних і інших проблемах, появою різного роду негативних явищ. Перехідний період небезпечний також втратою частиною суспільства моральних і соціальних орієнтирів, що призводить до прагнення вирішити ті або інші проблеми за допомогою насильства [6, с. 357].

Деякі суспільно-політичні, національні, релігійно-політичні об'єднання допускають використання насильницьких методів боротьби для досягнення своїх конкретних політичних цілей, створюють незаконні озброєні формування [6, с. 357]. У політичну практику таких організацій в окремих регіонах входить і безпосереднє застосування методів насильства для залякування політичних опонентів, для чинення певного тиску на органи державної влади, дестабілізації політичної обстановки, зриву зусиль влади для врегулювання конфліктів. Все частіше лунають загрози знищити об'єкти життєзабезпечення, житловий фонд, промислові підприємства. Навіть без висунення вимог політичного характеру такі акції можуть різко дестабілізувати політичну обстановку, стати причиною організованих або стихійних протиправних масових виступів. Різко росте масштаб незаконного обігу різних видів зброї, що є найважливішою передумовою збільшення числа терористичних проявів, посилення їх громадської небезпеки. Неможливо навіть уявити, скільки засобів і знарядь здійснення терористичних актів знаходиться в руках злочинців і ділків злочинного збройового бізнесу.

Негативним чинником є й соціальні суперечності, властиві сучасній дійсності. Це: а) протиріччя, обумовлені розколом суспільства на групи з

різним економічним станом. Сповільнився процес формування середнього класу, який створює основу соціальної стабільності, збільшилося число люмпенів, що поповнюють кримінальні групи різного толку. Потім позначився відтік активної частини населення з пріоритетних сфер життєдіяльності (виробництва, науки, освіти), зростання соціальної ворожнечі та агресивності, обвальне зростання злочинності, передусім тих видів злочинів, які пов'язані з насильством проти особи; б) протиріччя, обумовлені поглибленням національних, релігійних, регіональних і інших конфліктів; в) протиріччя, обумовлені руйнуванням наявної системи соціальних гарантій життя населення й відсутністю нової ефективної системи. При цьому позначається дія таких чинників як зростання соціального незадоволення, формування у зв'язку з цим настроїв соціальної відчуженості, посилення утриманства з боку значної частини суспільства, поступове втягування певної частини населення в кримінальні стосунки.

Перераховані суперечності призводять до таких несприятливих наслідків, як: а) формування вогнищ соціальної напруженості та протиборства, здатних легко перейти в стадію відкритого конфлікту з активним застосуванням форм насильства, у тому числі й терору; б) зниження ефективності діяльності правоохоронних органів і зростання загрози безпеки особі та її майну; в) втрата державою контролю над економічними й фінансовими ресурсами країни, оборотом зброї; г) проникнення в держави і діяльність на їх територіях зарубіжних екстремістських терористичних організацій і релігійних сект («Хесболлах», «Брати-мусульмани»); г) загострення криміногенної обстановки й поширення правового нігілізму; д) посилення впливу лідерів організованої злочинності на розвиток і загострення процесів протиборства, дестабілізації суспільства. Очевидним є той факт, що організована злочинність вже провела й проводить своїх представників в органи виконавчої і законодавчої влади в різних регіонах; е) посилення міграції населення, наростання хвилі біженців, що спричиняє за собою тяжкі економічні й соціальні наслідки та створює нові вогнища напруженості в різних регіонах, місцях поселення біженців. Позбавлені соціальної й матеріальної основи життя, вони стають однією з найбільш небезпечних соціальних груп поповнення кримінальних угруповань, входять до найбільш організованих і жорстоких злочинних угруповань, побудованих на етнічній основі; ж) відсутність контролю за поширенням способів терористичної діяльності через інформаційні мережі, публікація посібників із виготовлення вибухових речовин, організації вибухів.

Удосконалення інформаційних технологій розширює можливості пропаганди ідей тероризму, поширення сучасних технологічних прийомів організації та проведення терористичних акцій. Наприклад, терористичні структури широко використовують можливості глобальної інформаційної комп'ютерної мережі Internet, де мають свої сторінки перуанські терористи з «Сендеро Луміносо» і «Тупака Амару», бойовики афганського руху «Талібан» і багато інших терористичних організацій [11, с. 65].

Ще одним чинником, що служить сприятливим ґрунтом для розвитку тероризму є економічний чинник. Саме цей чинник, на думку багатьох

політологів і соціологів, є головною передумовою виникнення тероризму в усіх його проявах. Економічна криза зачіпає інтереси середніх верств населення, які при цьому можуть створювати своєю поведінкою політичну нестабільність у вигляді страйків, пікетів, перекриттів транспортних магістралей. Безробіття молоді об'єднує її в групи, а наявність великої кількості вільного часу призводить до того, що для них участь в справах групи стає основною формою діяльності. А залежно від особистих якостей людини (відсутність працьовитості, бажання швидко розбагатіти, притягнути до себе увагу хоч на деякий час, стати популярним у своєму середовищі) може спонукати його до активної терористичної діяльності.

Негативну дію чинять і суперечності в політичних стосунках, серед яких принципового значення набувають: а) суперечності між демократичними конституційними принципами та реальною практикою; б) суперечності, які витікають із тривалого процесу політичного розмежування суспільства, формування соціальних груп і шарів з протилежними політичними інтересами; в) суперечності, породжені відчуженістю між владою і населенням; г) суперечності, викликані послабленням соціально-економічних і культурних зв'язків між центром і регіонами, а також між окремими регіонами [11, с. 67].

Уся сукупність соціальних, економічних, політичних і інших суперечностей доповнюється суперечностями в духовній сфері, що спричиняють за собою деградацію духовного життя суспільства, руйнування історичних, культурних, моральних традицій, гуманістичних цінностей, затвердження культу індивідуалізму, егоїзму, жорстокості та насильства, невіру в здатність держави захистити своїх громадян, формування в суспільстві настроїв національного приниження і знецінення таких понять, як обов'язку, гідності, честі, вірності Вітчизні, тобто втрату ідеології державності. Саме при виникненні таких явищ відбувається «героїзація» терористів, кримінальних авторитетів і інших злочинців.

На особливу увагу заслуговують і психологічні аспекти проблеми тероризму [9, с. 52]. Їх аналіз потрібний для пояснення не лише конкретного терористичного акту та його причин, але й усього явища тероризму в цілому. Знання психології тероризму дозволяє зрозуміти, від кого можна чекати відповідних дій, що представляє терорист як особа, як попереджати й розслідувати злочини, пов'язані з терором, як карати винних. Основу психологічного пізнання тероризму складає аналіз мотивів цього злочину. Яку вигоду отримує винний від здійснення відповідного акту, у тому числі й у тих випадках, коли він діє за матеріальну винагороду? Адже корисливі стимули лише зовні виглядають природними мотивами, а під ними, в глибині, на несвідомому рівні функціонують ще й інші, не менш потужні спонукання, які досить часто є провідними.

Слід зупинитися на питанні про безпосередні причини звернення до терористичної діяльності. Це: а) причини психопатологічного характеру. Серед учених-психологів ведуться дискусії відносно того, хто переважає серед терористів – нормальні люди або люди з психічними відхиленнями. Більшість дослідників схиляються все ж до першого; б)

мотиви самоствердження, молодіжної романтики та героїки, надання своїй діяльності особливої значущості, подолання відчуження, знеособлення, стандартизації; в) корисливі мотиви, які можуть витіснити ідейні або переплітатися з ними. Крім того, когось просто наймають для здійснення терористичних актів; г) дуже часто тероризм є результатом «залізного» переконання у володінні природною, вищою, остаточною істиною, унікальним рецептом «порятунку» свого народу або навіть усього людства («ідейний абсолютизм»).

Наведена типологія далека від досконалості, деякі її пункти переплітаються. Так, «ідейний абсолютизм» може поєднуватися з корисливою зацікавленістю або бути властивим особам з психічними відхиленнями. Уявлення про мотиви терористичної діяльності необхідні не лише в дослідницьких, але й у практичних цілях. Проте слід зауважити, що корені тероризму лежать не стільки в психології, скільки в політичних, економічних і інших соціальних стосунках. І терористичною діяльністю люди займаються не через психологічні аномалії (вони можуть мати місце).

Найважливішими причинами є все ж аномалії політичні, територіальні, ідеологічні, релігійні. Соціальна, економічна, духовна та політична криза, що поглиблюється, послаблення правопорядку породжують нові суперечності, для вирішення яких окремі особи й організації все частіше вдаються до насильства. Руйнуючи та вбиваючи терористи переслідують віддалені цілі, а самі вбивства й вибухи розглядаються ними лише як засоби досягнення цілей. Тероризм в широкому розумінні поєднує найрізноманітніші форми терористичної діяльності – від політичної, ідеологічної, релігійної до разових кривавих акцій, від справедливої вимушеної боротьби за своє виживання, існування або звільнення до звірячого знищення ні в чому не повинних людей у вузько корисних і політичних інтересах.

Розглянуті передумови та причини тероризму, звичайно, не дають повної картини цього складного феномену. Є багато приватних, індивідуальних причин і мотивів звернення до терористичної діяльності, наприклад, особисті образи, заздрість, неповноцінність, садистські схильності, емоційні афекти.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Андрушко П. П. Питання законодавчого формування складу злочину «тероризм» / П. П. Андрушко // Тероризм і боротьба з ним. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. – Том. 19. – К.:Б. и., 2000. – С. 399–403.
2. Антипенко В. Ф. Современный терроризм: состояние и возможности его предупреждения (криминологические исследования) / В. Ф. Антипенко – Киев, НБУВ, 1998. – 161 с.
3. Антипенко В. Ф. Поняття тероризму (кримінально-правове визначення) / В. Ф. Антипенко // Право України. – 2001. – № 2. — С. 92–95.
4. Бабіченко П. Глобальні прагнення ісламу / П. Бабіченко // Наш час. – 2006. – № 9 (23);
5. Беглова Н. С. Терроризм: поиск решения проблемы / Н. С. Беглова // США: экономика, политика, идеология. – 2001. – № 1 – С. 31–43
6. Деречін В. В. Деякі питання організації боротьби з тероризмом: досвід країн СНД / В. В. Деречін // Тероризм і боротьба з ним. – К.: 2000. – Т. 19. –

С. 354–359

7. Замковой В. И. Терроризм – глобальная проблема современности / В. И. Замковой, М. З. Ильчиков – М.: Институт международного права и экономики, 2005. – 224 с.;

8. История терроризма в России в документах, биографиях, исследованиях / Автор-составитель О. В. Будницкий – Ростов н/Д, Феникс, 1996. – 465 с.;

9. Картунов О. В. Проблемы політико-правової протидії тероризмові / О. В. Картунов, О. О. Маруховський // Правова держава. – 2003. – № 14

10. Ляхов Е. Г. Политика терроризма – политика насилия и агрессии / Е. Г. Ляхов – М.: Междунар.отношения, 1999. – 276 с.

11. Салимов К. Н. Современные проблемы терроризма / К. Н. Салимов – М.: Щит-М, 2009. – 169 с.

Новоскольцев Г. Б., кандидат политических наук, доцент (Харьков, Украина), E-mail: visnukdnu@i.ua

Терроризм как глобальная проблема современности.

Аннотация. На рубеже XX–XXI веков феномен терроризма существенно изменился: произошла его транснационализация, что значительно повысило степень опасности угрозы. Терроризм, мотивированный социальными, религиозными, идеологическими и политическими причинами, активно взаимодействует с различными формами организованной преступности, такими, как наркобизнес, незаконная торговля оружием, легализация доходов, полученных преступным путем. В условиях трансграничного характера террористической угрозы особое значение приобрел фактор налаживания полноценного международного сотрудничества на региональном и глобальном уровнях. Однако отсутствие международно-признанного определения понятия «терроризм» создает возможность для политики «двойных стандартов».

Ключевые слова: терроризм, террорист, террористическая группа, преступление, насилие, принуждение.

Novoskolcev G., PhD in political sciences, docent (Kharkov, Ukraine), E-mail: visnukdnu@i.ua

Terrorism as global problem of contemporaneity.

Abstract. On the border of of XX–XXI of of centuries the phenomenon of terrorism substantially changed: happened him transnationalization, that promoted the measure of danger of threat considerably. The of terrorism explained by social, religious, ideological and political reasons actively co - operates with the different forms of the organized crime, such, as a drug dealing, illegal trade in arms, legalization of the incomes got a criminal way. In of the conditions of transfrontal character of terrorist threat of the special value the factor of adjusting of valuable international cooperation purchased on regional and global levels. However of absence of the internationally – confessed determination of concept «terrorism» creates possibility for the policy of «double standards».

Key words: terrorism, terrorist, terrorist group, crime, violence, compulsion.

Борисова В. О.,
кандидат політичних наук
(Дніпро, Україна), E-mail: visnukdnu@i.ua

КОНЦЕПЦІЯ «МОДУЛЬНОЇ ЛЮДИНИ» Е. ГЕЛЛНЕРА ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА РАМКА АНАЛІЗУ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

***Анотація.** Досліджуються основні положення концепції громадянського суспільства Ернеста Геллнера. Визначається можливість застосування концепції «модульної людини» для дослідження розвитку громадянського суспільства в Україні. Виділяються два показники – кількість громадян, що відповідають характеристикам «модульної людини» та рівень їх «модульності».*

***Ключові слова:** громадянське суспільство, неурядові організації, «третій сектор», політична активність.*

Ернеста Геллнера доволі часто згадують в числі одного з впливових дослідників громадянського суспільства в ХХ столітті, але в більшості випадків це згадка про його участь в розробці концепції, а не використання його ідей. Переважно це одне з прізвищ в переліку, поряд з Дж. Александером, А. Арато, Дж. Кіном, Р. Патнемом та іншими. Зустрічаються окремі виключення, наприклад, Ігор Пасько та Ярослав Пасько у своїй праці «Громадянське суспільство і національна ідея. Україна на тлі європейських процесів. Компаративні нариси», згадуючи про роль Е. Геллнера в розробці сучасної концепції громадянського суспільства, згадують про її основні положення, в тому числі й про таке поняття як «модульна людина» [1]. Найбільш ґрунтовно погляди Геллнера досліджує О.М. Гребіневич, в своїй роботі «Ернест Геллнер і Джон Кін у поглядах на громадянське суспільство (порівняльний аналіз)» [2] він визначає переваги та недоліки його концепції і приходять до висновку, що Геллнер є представником ліберальної теорії громадянського суспільства, визнає громадянське суспільство як історичну необхідність, ставить у його центр індивідуальну свободу та обирає для розробки своєї концепції методику протиставлення громадянського суспільства державі й іншим суспільствам із різними видами суспільної організації. Обмежена увага, яку українські вчені приділяють концепції громадянського суспільства Ернеста Геллнера контрастує з її системністю, послідовністю та обґрунтованістю. Вона належить до числа концепцій, які охоплюють усі аспекти виникнення та розвитку, тому її вивчення та визначення можливості застосування її положень для дослідження громадянського суспільства в Україні має важливе значення і буде метою даної статті.

Громадянське суспільство було і залишається одним з популярних об'єктів дослідження в Україні. Його вивченню присвячені численні статті, монографії, кандидатські та докторські дисертації. Подібна увага не викликає подиву, якщо зважати на ті очікування, що їх мають стосовно громадянського суспільства вчені, експерти та громадянські і політичні активісти. Його розглядають в якості інституту, що має підвищити

ефективність діяльності державних структур, забезпечивши їх контроль та допомогу у функціонуванні, вирішити частину соціальних проблем, що існують в українському суспільстві, підняти рівень відповідальності українських політиків, розвивати місцеве самоврядування, політичну участь громадян та політичні партії. Головним факторами актуалізації досліджень громадянського суспільства в Україні можна вважати: визнання розвиненого громадянського суспільства в якості обов'язкового елемента і умови становлення сучасного демократичного режиму, визнання слабкості громадянського суспільства в Україні – відтак визначення необхідності його розвитку, наявність в Україні державних програм з розвитку громадянського суспільства.

Численні дослідження громадянського суспільства в Україні говорять про його незадовільний стан, проблеми, що його зумовили, перспективи його подальшого розвитку, проте не вирішеними залишаються питання більш глобальні. Ми говоримо про необхідність розвитку громадянського суспільства не надавши чіткого визначення самому поняттю «розвиток громадянського суспільства». Як можна вимірювати цей розвиток? В чому він може полягати? Чи можна, наприклад, говорити про те, що збільшення кількості неурядових організацій є свідченням розвитку громадянського суспільства? Чи можна говорити про це за тих умов, коли кількість неурядових організацій збільшується, але кількість громадян, задіяних в їх функціонуванні зменшується?

Концепція громадянського суспільства Ернеста Геллнера викладена в його праці «Умови свободи. Громадянське суспільство та його вороги» [3] і містить чимало цікавих розробок та ідей. По-перше, він протестує проти спрощеного підходу до розуміння громадянського суспільства, коли його, фактично, отожднюють з «третьім сектором». Дійсно зараз головною ознакою громадянського суспільства стали вважати наявність розгалуженої мережі неурядових, неприбуткових організацій, відтак ознакою слабкого розвитку громадянського суспільства – відсутність чи слабкість таких організацій. Е. Геллнер говорить, що дійсно, найбільш просте, безпосереднє, інтуїтивно очевидне і разом з тим цілком осмислене визначення громадянського суспільства є наступним – «сукупність різних неурядових інститутів, достатньо сильних, щоб слугувати противагою державі і, не заважаючи йому, виконувати роль миротворця і арбітра між основними групами інтересів, стримуючи його прагнення до домінації і атомізації решти суспільства» [3; с.15]. При цьому він не заперечує важливої ролі неурядових організацій, оскільки говорить про «громадянське суспільство», що це фактично «інститути, які протистоять державі, і в кінцевому рахунку перетворюють державу з господаря в слугу суспільства» [3; с.138].

Проте визначення громадянського суспільства в такий спосіб зводиться до простої бінарної опозиції плюралізму та моноцентризму (притаманного «централізованому авторитаризму»). Але однієї бінарної опозиції вже не достатньо, оскільки наведене визначення громадянського суспільства може також слугувати для визначення такої форми соціальної організації, яку вводить Е. Геллнер, як «сегментарне суспільство».

По-друге, заслугою Е. Геллнера є те, що він чітко вказує на альтернативи які існують по відношенню до громадянського суспільства. В деяких ситуаціях дослідники, наприклад згадуваний вище Д. Кін, просто не згадують про те, що існує коли відсутнє громадянське суспільство, тому складається враження, що людство завжди жило і живе в умовах громадянського суспільства, і відрізняється лише міра його розвиненості. Проте Геллнер спростовує подібну думку і описує існуючі альтернативи громадянському суспільству.

Однією з альтернатив виступає згадуване «сегментарне суспільство». Таке суспільство існує там, де як і в громадянському суспільстві, існує плюралізм і вдалося запобігти тиранії центра, тобто воно задовольняє вищенаведеному визначенню. Але забезпечує воно плюралізм, і запобігає тиранії центру, шляхом «перетворення індивіда у невід'ємну складову частину жорстко нормованої соціальної одиниці» і «таке співтовариство надає своїм членам не той рід свободи, якого ми очікуємо і вимагаємо від громадянського суспільства» [3; с.18]. В сегментарному суспільстві дисципліна, солідарність мешканців та злагодженість дій підтримується за допомогою строгого і розвинутого ритуалу, який закріплює соціальні ролі та зобов'язання. Роль закріплена за індивідом є стабільною, незмінною і зафіксована в ритуалах. Роль дає людині ідентичність, але позбавляє вибору, ідентичність надається раз і назавжди. Соціальна група, в яку потрапляє людина і ритуал слугують для закріпачення особистості. Так охоплюються всі сторони життя. Людина може вибирати лише одне – самореалізуватися в рамках цієї ідентичності чи ні.

Радянський Союз дав ще наступний, третій варіант альтернативи громадянському суспільству, тут «система вела до роз'єднання, атомізації суспільства, де кожен (буквально кожен!) філателістичний клуб діяв під політичним наглядом. Тому система ні в найменшій мірі не сприяла створенню нової суспільної людини, – з появою якої пов'язували свої надії марксистки, – вільного від егоїзму, жадібності, споживацького фетишизму і духу суперництва. Навпаки вона породжувала аморальних, цинічних індивідуалістів (які до того ж не мали вибору), витончених в лицемірстві і дотриманні політичного декоруму, але не здатних до ефективної і конструктивної діяльності» [3; с.15]. Радянський режим не ставив собі за мету поширення в суспільстві ізоляційного атомізму, але це були непроектовані наслідки його діяльності по реформуванню суспільства. «Соціалістичний сплав виробничої, політичної та ідеологічної ієрархій, суміщений з ідеократичною монополією на об'єднання людей і багаторазово посилений завдяки використанню сучасних адміністративних та комунікаційних сіток, привів...до ще не баченої в історії тотальної атомізації суспільства...за межами офіційно дозволеного існувала лише прихована, опортуністична, аморальна система взаємовиручки – тонкий і надійний шар непривабливої реальності» [3; с.141-142].

Ще одну альтернативу громадянському суспільству складає іслам, ісламська «Умма». Термін «Умма» Е. Геллнер вживає для позначення харизматичних суспільств, які мають трансцендентальну доктрину (про

неодмінне щастя в потойбічному житті, чи для наступних поколінь) та священство (Церква, стан священників, партія). «Тут ми маємо приклад такої суспільної організації, яка не здатна породжувати інститути або асоціації, які врівноважують державу, яка пропонує атомізацію, але не індивідуалізм, і ефективно функціонує за відсутності інтелектуального плюралізму» [3; с.38]. Розглядаючи далі розвиток громадянського суспільства та існуючі, чи ті, що існували, альтернативи йому, і їх шляхи розвитку Геллнер виділяє – «чотири різні ситуації: плюралістичні, але тісні та задушливі «сегментарні» співтовариства до-осьового часу, мусульманська Умма... християнська маргінальна Умма, яка зазнала краху, але породила громадянське суспільство; і...світська марксистська Умма (наслідком якої є одержавлене суспільство)...До цього переліку напевно можна додати такі варіанти соціального розвитку як до-індустріальні централізовані імперії – династичні імперії, які існують «поверх» підкорених їм місцевих сегментованих співтовариств, і конкурентні індустріальні суспільства, які запозичують (часто з певним успіхом) наукові та технологічні досягнення, але – не ті елементи (принаймні, не всі з них), які в свій час забезпечили неухильний ріст (для громадянських суспільств) суспільного виробництва» [3; с.61].

Відмінність громадянського суспільства, і його сутність за Е. Геллнером, в тому що воно дає змогу – 1) досягти індивідуалізації, уникнувши при цьому політичної кастрації самостійності людини (як в мусульманській Уммі...): 2) отримати врівноважуючі державу політичні асоціації, які не закріпачують своїх членів, не занурюють їх в атмосферу удушливої несвободи (як в сегментарному суспільстві). Ключовим моментом в їх появі та функціонуванні є «модульна людина» [3; с.107].

Концепція модульної людини є третьою важливою складовою концепції громадянського суспільства Ернеста Геллнера. Отже «модульна людина» – універсал здатний вступати, внаслідок раціонального вибору чи природної необхідності, в будь-які різноманітні відносини існуючі в суспільстві, і формувати ці відносини самостійно. Значну роль в виникненні «модульної людини» відіграв перехід від статусних взаємовідносин до договірних. Офіс-менеджер є офіс-менеджером за договором, а не за народженням, те ж саме можна сказати про те, що він є мешканцем міста, членом партії соціал-демократів, громадянином України. Модульна людина має можливість ставати членом інститутів чи організацій, які саме множина модульних особистостей і складає, і які можуть вступати в ті чи інші взаємовідносини, складаючи ті чи інші комбінації. Тобто інститути чи організації індивід може безперешкодно залишати чи приєднуватися до них, вони не надаються йому від народження, і не закріплюються за ним в ході якогось ритуалу. Суспільство, характеристикою членів якого є модульність, залишається структурованим – це не якась в'яла, атомізована інертна маса, – але це структура рухома і легко піддається раціональному вдосконаленню.

Ці інститути та організації, на відміну від аналогічних в сегментарному співтоваристві, не є тотальними, оформленими ритуалом, пов'язаними множиною сталих зв'язків, які перетинаються і посилюють загальну

залежність, з усіма іншими елементами соціального цілого, обплутаного цими взаємовідносинами і в результаті знерухомленого. Ці інститути є достатньо сильними – щоб виключити можливість появи тиранії, але водночас вони сповідують принцип свободи для своїх членів, які можуть залишати ці об'єднання модульних громадян, якщо вони не згодна з їх політикою, чи досягли своїх цілей, чи вважають ці інститути неефективними, і ніхто не буде звинувачувати її в зраді. Формуються зв'язки які є гнучкими, спеціалізованими, інструментальними. Модульність, набуття людьми цієї якості, робить можливим громадянське суспільство як – систему плюралістичних політичних асоціацій та економічних інститутів, які врівноважують державу, проте не закріпачуючи людину [3; с.135].

Концепція «модульної людини» надає нам змогу по новому поглянути на проблему розвитку громадянського суспільства в Україні. Традиційно спроби відповідних замірів стикаються з певними труднощами методологічного характеру. Щодо розвитку громадянського суспільства часто говорять про різноманітні кількісні показники, наприклад, про чисельність громадянських організацій. Використовуються також такі показники як кількість громадян що приймають участь в діяльності громадських організацій, обсяги фінансування, кількість учасників протестних акцій, такі дотичні показники як розмір державної підтримки «третього» сектору, обсяги фінансової допомоги зі сторони громадськості, благодійників та міжнародних фондів.

Використання подібних показників має сенс. Звісно громадянське суспільство не зводиться до громадських чи неурядових організацій, проте є ознакою його наявності. Тому не дивно, що Державна служба статистики, Міністерство юстиції України, а також різні неурядові організації, на кшталт «Freedom House», звертають увагу на цей критерій. Проте ми повинні розуміти, що не завжди громадські організації є ознакою наявності громадянського суспільства. Причини їх виникнення можуть бути різними, зокрема і достатньо далекими від принципів добровільної громадянської діяльності та кооперації. Організації можуть бути фіктивними, бути реалізацією чийхось лідерських амбіцій, інколи вони мають вузьке функціональне призначення, наприклад діють в якості легальної ширми центрів соціологічних досліджень, що створені задля отримання прибутку, проте користуються статусом неприбуткових організацій або організацій, що створенні для реєстрації спостерігачів на виборах тощо. Визначити реальність/фіктивність неурядової організації можна тільки за результатами детального аналізу її діяльності за додатковим критеріями, такими як кількість її членів, ресурси для функціонування. Наприклад організація, діяльність якої підтримується виключно за рахунок отриманого гранту від благодійного фонду чи за рахунок державного фінансування, і яка припиняє своє існування після того коли це єдине джерело є вичерпанним, навряд чи може бути віднесена до числа складових громадянського суспільства і її поява не може розглядатися в якості показника розвитку громадянського суспільства. Подібні організації це дещо інший феномен, який, фактично, стоїть на перепоні розвитку громадянського суспільства.

Малоінформативною є також інформація про масові заходи. Державна

служба статистики звітує що у 2012 р. громадськими організаціями усіх рівнів було проведено 608,4 тис. масових заходів (у 2011 р. – 467,9 тис. заходів) [4]. Нібито розвиток громадянського суспільства є очевидним. Проте найбільша питома вага у структурі масових заходів припадала на з'їзди, конференції, збори – 25,1% або 152,4 тис. заходів, тобто ці заходи є суто організаційними і не можуть свідчити про розвиток громадянського суспільства, а саме за їх рахунок і відбувалося зростання кількості заходів у 2012 році.

В якості однієї з ознак розвитку громадянського суспільства сприймають збільшення кількості громадян, які є членами неурядових організацій. Наприклад Олександр Вінников так описує цю ситуацію в статті «Організації громадянського суспільства в Україні: правда, брехня та державна статистика» [5] – «у 2009 році 19 174 громадські організації в Україні (від 26% до 38% їх загальної кількості) та 86 532 місцеві осередки цих організацій ... подали статистичні звіти, ... де серед інших даних зазначається кількість членів на обліку в громадській організації Загальна кількість членів у вказаній меншості громадських організацій становила... 20 106 тисяч громадян, або 43,7% постійного населення України». В 2012 році Державна служба статистики надала наступну інформацію – загальна кількість членів на обліку громадських організацій, які подали звіти, нараховує 36,3 млн. осіб [4].

Зрозуміло що такі дані є перебільшеними, більше того – є абсолютно фантастичними. При цьому «опитування Всесвітньої служби Геллапа показують, що менше 3% опитаних у 2009 році українців визначили себе як активних членів БУДЬ-ЯКИХ громадських організацій» [5]. Якщо від 26% до 38% загальної кількості неурядових організацій в Україні вказують, що кількість членів в їх рядах складає 43,7% населення України, то загальна кількість неурядових організацій звітувала б, мабуть, про 100-процентну залученість. Зрозуміло, що 3% громадян які підтверджують своє членство можуть бути членами якої завгодно кількості неурядових організацій і тому цифра 20 106 000 громадян може бути подана як 20 106 000 членств громадян України.

Аналіз розвитку громадянського суспільства не повинен базуватися виключно на вторинних, похідних показниках, таких як чисельність неурядових організацій. Громадянське суспільство не в організаціях, не в масових акціях, і не тут слід шукати його розвиток, а в людях, що володіють певними чеснотами і здібностями, що описані в концепції «модульної людини». Саме тут і може бути використана ця концепція, оскільки першим показником, який може свідчити про зростання громадянського суспільства буде зростання громадян, яким властиві якості «модульної людини». Другим показником може бути рівень «модульності» кожної окремої людини, оскільки рівень готовності об'єднуватися довкола окремих своїх інтересів з іншими людьми, стосовно яких можуть бути відмінності щодо інших інтересів, теж може зростати.

Висновки. Таким чином концепція «модульної людини» Ернеста Геллера може бути використана для досліджень розвитку громадянсько-

го суспільства в Україні, оскільки, за її допомогою можна визначити два важливі показники цього розвитку – кількість громадян, що є носіями цінностей та переконань «модульної людини» та рівень модульності кожного окремого громадянина. Перевага подібних показників в тому, що вони демонструють зростання не через аналіз вторинних показників, що можуть бути зумовлені іншими факторами, а через дослідження персонального, людського виміру громадянського суспільства. Подібні дослідження потребують особливого інструментарію, що має бути предметом подальших наукових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Пасько І. Громадянське суспільство і національна ідея. Україна на тлі європейських процесів. Компаративні нариси [Електронний ресурс] / Ігор Пасько, Ярослав Пасько. – Режим доступу: <http://ruthenia.info/txt/biletskv/paskoja/grn/04.html> (дата звернення 20.08.2016) – Назва з екрана.
2. Гребіневич О.М. Ернест Геллнер і Джон Кін у поглядах на громадянське суспільство (порівняльний аналіз) [Електронний ресурс] / О.М. Гребіневич. – Режим доступу: http://www.iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/12/articles/sec2/s2a3.html (дата звернення 20.08.2016) – Назва з екрана.
3. Геллнер Э. Условия свободы. Гражданское общество и его исторические соперники / Эрнест Геллнер. – М.: Ad Marginem, 1995. – 222с.
4. В Україні у 2012 р. 25,3 тис. громадські організації отримали 3,7 млрд. грн., що на 9,6% більше, ніж у 2011 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://civil-rada.in.ua/?p=1509> (дата звернення 20.08.2016) – Назва з екрана.
5. Вінніков О. Організації громадянського суспільства в Україні: правда, брехня та державна статистика [Електронний ресурс] / Олександр Вінніков // Громадянське суспільство. – 2011. – № 2 (16). – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/organizatcii-gromadianskogo-suspilstva-v-ukraini-pravda-brekhnia-ta-derzhavna-statistika> (дата звернення 20.08.2016) – Назва з екрана.

Борисова В. О., кандидат политических наук, (Днепр, Украина), E-mail: visnukdnu@i.ua

Концепция «модульного человека» Э. Геллнера как концептуальная рамка анализа развития гражданского общества.

Аннотация. Исследуются основные положения концепции гражданского общества Эрнеста Геллнера. Определяется возможность применения концепции «модульного человека» для исследования развития гражданского общества в Украине. Выделяются два показателя – количество граждан, соответствующие характеристикам «модульной человека» и уровень их «модульности».

Ключевые слова: гражданское общество, неправительственные организации, «третий сектор», политическая активность.

Borisova V., PhD in political science, (Dnipro, Ukraine), E-mail: visnukdnu@i.ua

Current trends in research and classification of political violence.

Abstract. Article describe of concept of civil society Ernest Gellner. Determine the possibility of applying the concept of «modular people» for the study of civil society in Ukraine. There are two indicators – the number of people that match the characteristics of «modular people» and level of «modularity».

Keywords: civil society, NGOs, the «third sector», political activity.

З М І С Т

ПОЛІТОЛОГІЯ

Стахурський І. В.	Теоретичні підходи до пояснення виникнення та розвитку військового кризового менеджменту Європейського Союзу	4
Кузеванов В. М.	Теорія постакадемізму у стратегії прогнозування українського політикуму (2017–2037 рр.).	10
Пашенко В. І.	Між консолідацією та симуляцією демократичних інститутів	19
Білошицький С. В.	Політичні аспекти сучасної міжнародної міграції: усвідомлення реалій та завдання політичної науки	28
Воронова Т. В.	Сучасне політичне лідерство в Україні	37
Новоскольцев Г. Б.	Тероризм як глобальна проблема сучасності	43
Борисова В. О.	Концепція «модульної людини» Е. Геллнера як концептуальна рамка аналізу розвитку громадянського суспільства	53

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТОЛОГИЯ

Стахурский И. В.	Теоретические подходы к объяснению возникновения и развития военного кризисного менеджмента Европейского Союза	4
Кузеванов В. М.	Теория постакадемизма в стратегии прогнозирования украинского политикума (2017 – 2037 гг.)	10
Пашенко В. И.	Между консолидацией и симуляцией демократических институтов	19
Белошицкий С. В.	Политические аспекты современной международной миграции: осознание реалий и задачи политической науки	28
Воронова Т. В.	Современное политическое лидерство в Украине	37
Новоскольцев Г. Б.	Терроризм как глобальная проблема современности	43
Борисова В. О.	Концепция «модульного человека» Э. Геллнера как концептуальная рамка анализа развития гражданского общества	53

CONTENT

POLITICAL SCIENCES

Stahurskiy I.	Theoretical approaches to the explanation of the origin and development of military crisis management of the European Union	4
Kuzevanov V.	Theory of postacademism prediction strategy in Ukrainian politics (2017–2037 biennium)	10
Pashchenko V.	Between the simulation and the consolidation of democratic institutions	19
Biloshitskiy S.	Political aspects of present-day international migration: awareness of the realities and the tasks of the political science	28
Voronova T.V.	The modern political leadership in Ukraine	37
Novoskolcev G.	Terrorism as global problem of contemporaneity	43
Borisova V.	Concept «Modular people» E. Gellner as a conceptual framework analysis civil society development	53

ISSN 2312 2714

ВІСНИК ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія

ФІЛОСОФІЯ. СОЦІОЛОГІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

Заснований у 1993 р.

Підсерія: Політологія

Видається українською, російською та англійською мовами

Свідоцтво про державну реєстрацію (перереєстрацію)
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 21265 – 11065Р від 27 лютого 2015 року

Підписано до друку 04.09.2016. Формат 70x108 1/16. Папір друкарський.
Друк плоский. Гарнітура Times New Romans.
Ум. друк. арк. 15,75. Ум. фарбовідб. 15,75. Обл.-вид. арк. 18,00.
Тираж 300 прим. Вид. № 1771. Зам. №

Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4
(04631)7-19-72
e-mail: vidavn_ndu@mail.ru
Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру
ДК № 2137 від 29.03.2005 р.

ISSN 2312-2714

9 772312 271003

01602